

Sanja Vulić
Zagreb

GOVOR HAJMAŠA U MAĐARSKOJ

UDK: 811.163.42'282 (439)

Rukopis primljen za tisak 01.10.2005.

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Recenzenti: Joško Božanić, Josip Lisac

U Mađarsku, sjeverno od grada Pečuha, a u blizini Dombóvara, početkom 18. stoljeća, tj. g. 1715., iselila se skupina Hrvata iz središnje Hrvatske. Smjestili su se u sela Mágocs, Nagyhajmás i Bikal. Govori tih Hrvata imali su čakavsku osnovicu, s više ili manje inonarječnih utjecaja. Temeljeni su na ikavsko-ekavskom dijalektu čakavskoga narječja, premda ne rabe upitno-odnosnu zamjenicu *ča*. Danas mjesne govore Magoča i Bikala više nije moguće istražiti jer su govornici hrvatskoga jezika izumrli, a njihovi potomci potpuno pomađareni. Hrvatskim jezikom govori još samo jedan stanovnik Hajmaša, osamdesetjednogodišnji Josip Kasonjić. U srpnju 2004. imala sam sreću dugo razgovarati s Josipom Kasonjićem u njegovu domu u Hajmašu. Na temelju tog razgovora zaključila sam da je hajmaški govor temeljno čakavski, s nešto kajkavskih i još više štokavskih značajki prihvaćenih još prije preseljenja, te da je naknadno, posebice na leksičkoj razini, pretrpio znatniji štokavski utjecaj, možda i inojezični. Ukratko, na temelju govora posljednjega Hrvata u Hajmašu, te usporedbe toga govora s čakavskim govorima u ogulinsko-modruškoj udolini i Gackoj dolini, sa sigurnošću se može utvrditi da su Hajmašani bili podrijetlom s područja između Ogulina i Otočca te da su njihovi predci, na putu prema Hajmašu, došli u kontakt i s nekim drugim štokavskim govorima od kojih su preuzeli pojedine balkanske turcizme.

Uvodne napomene

Kompaktne hrvatske zajednice u dijaspori nedvojbeno su bogata vrela za stručna i znanstvena istraživanja različitoga tipa, a najčešće pobuđuju zanimanje povjesničara, etnologa, muzikologa i jezikoslovaca, i to ponajprije dijalektologa. Usredotočimo li svoju

pozornost na starije hrvatske manjinske zajednice u Srednjoj Europi, lako ćemo se uvjeriti da je većina tih zajednica svestrano istraživana, osobito od početka 20. stoljeća pa nadalje, o čem ponajprije svjedoče brojni objavljeni radovi sa spomenutom tematikom. No kako je uvijek i u svemu moguće naći iznimke, tako su i poneke manjinske skupine ostale gotovo zaboravljene. Među takve zaboravljene pripadaju i potomci Hrvata koji su se g. 1715. iselili s područja koje gravitira gradu Ogulinu, te se naselili u Mađarskoj. U novoj su se domovini nastanili u Pečuškoj biskupiji, u selima Mágocs, Nagyhajmás i Bikal sjeverno od grada Pečuha, u blizini gradića Dombovara. Premda je riječ o velikom iseljeničkom valu koji se dogodio prije manje od tristo godina, ti su Hrvati u matičnoj domovini bili gotovo posve zaboravljeni. Da je matična domovina za njih pokazivala zanimanje, možda se ti Hrvati ne bi bili tako brzo i temeljito pomadgarili. Poražavajuća je naime činjenica da među potomcima tih hrvatskih doseljenika danas hrvatski govori još samo jedan čovjek, i to u vrlo podmakloj životnoj dobi. Kada njega više ne bude, zajedno s njim umrijet će i jedna čitava hrvatska manjinska zajednica, slabo istražena i gotovo posve zaboravljena. Razmišljajući danas o tom fenomenu, možemo umiriti savjest dvojbenom postavkom kako je njihova asimilacija bila neminovna, te da se možda nije mogla ni ublažiti ni usporiti. No nedvojbeno je nepobitna činjenica kako se nipošto nije trebalo dogoditi da ta zajednica izumre neistražena i zaboravljena. Još prije tridesetak godina bila su moguća temeljitija dijalektološka, pa i etnografska istraživanja. Danas, doslovce u posljednji trenutak, moguće je tek spas od potpunoga zaborava.

Pritom nepristrano valja naglasiti da je za pravodobno istraživanje toga govora dovoljno bilo pažljivo čitati postojeću literaturu i krenuti naznačenim tragom. Naime, kada je prije više od četrdeset godina srpski dijalektolog Pavle Ivić objavio svoju raspravu "Prilog rekonstrukciji predmigracione dijalekatske slike srpskohrvatske jezičke oblasti" (1961.-62.), u tom je svom radu pozornost posvetio i čakavskim govorima s ikavsko-ekavskim odrazom jata. Pišući o ikavsko-ekavskim govorima s čakavskom osnovicom u Mađarskoj, u podrubnici pod rednim brojem 10. Pavle Ivić je zapisao: "Izgleda da su ovakvog tipa, doduše nešto štokavizirani, i govori ostataka hrvatske manjine u mestima Nagyhajmás i Bikal severno od Pečuja."¹ Iz Ivićeva se navoda može razabrati da je u to doba, u dva od triju sela koja su nastanjivali potomci Hrvata iz ogulinskoga kraja, još bilo govornika hrvatskoga jezika, pa se tada još moglo provesti temeljitije istraživanje. Na žalost, taj Ivićev navod nije pobudio zanimanje hrvatskih dijalektologa. S druge strane, doslovce do kraja svoga života neumorni istraživač Hrvata u dijaspori Stjepan Krpan, koji je pri svojim istraživanjima primjenjivao interdisciplinarni pristup, nije zaboravio tu hrvatsku zajednicu. Nema naznaka da je Krpan poznao Ivićev tekst, pa se može pretpostaviti da je iz nekih drugih izvora saznao za te Hrvate kraj Dombovara. O njima se raspitivao kod svojih prijatelja i znanaca, također mađarskih Hrvata. U pomoć mu je pritekao dugogodišnji istraživač hrvatske baštine u Mađarskoj Živko Mandić, koji je Krpana u svom pismu od 21. siječnja 1992. g. izvijestio da "u Nagyhajmásu još ima jedan stariji muškarac koji govori čakavskim narječjem".² Na žalost, prof. Krpan se za svojega još kratkog života koji mu je bio preostao, nije uspio susresti s tim posljednjim govornikom hrvatskoga jezika u Hajmašu. Još je samo uspio istražiti da je tu najvjerojatnije riječ o potomku nekadašnjih iseljenika iz ogulinskoga

¹ Ivić, str. 122., podrubnica 10.

² Vidi: Krpan, str. 48.

kraja, pa u svom tekstu naslovljenom “Od Ogulina do Dombovara” (1993.) piše: “Na kraju ovog iskaza pitamo se u koja su se to mjesta doselili ogulinski čakavci 1715. g. Prema nekima, istina nepotpunim podacima primila su ih sela Mágocs, Nagyhajmás i Bikal zapadno, odnosno jugozapadno od Dombovara.”³

Krpanovim je tragom krenuo dijalektolog Mijo Lončarić, koji je potražio toga posljednjega govornika i zabilježio nekoliko značajki njegova govora. O tom je, zajedno s Ankićem Čilaš, izvijestio u izlaganju “Najistočniji čakavski govor – Hajmaš” na V. međunarodnom kroatističkom znanstvenom skupu u Pečuhu, 24. studenoga g. 2000. Izlagači priopćuju da je u osnovici hajmaškoga govora čakavski ikavsko-ekavski dijalekt te da je to mješoviti čakavsko-štokavski govor s ponešto kajkavskih elemenata. Na osnovi toga zaključuju da hrvatsko stanovništvo Hajmaša potječe s područja nekadašnje hrvatske narječne tromeđe.

Budući da sam u više navrata istraživala govore ogulinskoga kraja, odlučila sam i sama razgovarati s posljednjim hrvatskim govornikom iz Hajmaša. No zbog brojnih drugih obveza u Hajmaš sam stigla tek u srpnju 2004.

Premda je već bio ušao u osamdeset i prvu godinu svoga života, posljednji hajmaški Hrvat Josip Kasonjić dočekao me je vrlo srdačno. Bio je presretan što ima prigodu s nekim govoriti hrvatski jer nakon smrti svoga oca nema više s kime razgovarati na svom jeziku. Unatoč svemu tomu, Kasonjić još uvijek izvrsno zna svoj hajmaški govor, sa sačuvanim i gramatičkim sustavom i leksičkim fondom. Usto, premda je već u devetom desetljeću života, posljednji hajmaški Hrvat iznimno je vedra duha i bistra uma. Ukratko, na temelju njegova govora moguće je izvršiti usporedbu hajmaškoga govora s današnjim govorima ogulinskoga kraja. Kasonjić naime ne zna iz kojega su kraja došli njegovi predci jer se to nije pamtilo, ali se s naraštaja na naraštaj prenosilo sjećanje da su došli iz Hrvatske i da govore hrvatskim jezikom.

Osnovne fonološke značajke hajmaškoga govora

Hajmaški govor karakterizira dvoakcenatski sustav sa dva silazna akcenta, od kojih je jedan dug, a drugi kratak. Dugosilazni se naglasak ostvaruje u jednosložnim riječima, na prvom slogu dvosložnih riječi, iznimno na drugom slogu dvosložnih riječi, a u trosložnima je na prvom slogu ili na drugom slogu, npr. *dīm*, *drôb*, *klās*, *mīr*, *nôž*, *plūg*, *pūt*, *sŕp*, *strīc*, *zmāj*, *plēst*, *dūg žítak*, *âdvent*, *Bâdnjak* (*Ādam* i *Ēva*), *lônac*, *pêta* (na nozi), *pêtak*, *pīla*, *zvīzda*, *krūšno tēsto*, *žūta fārba*, *stāra*, *stāri*, *jēdan pār*, *vrgānj*, *dvâdeset*, *trīdeset*, *nājmlaji*, *pijānac*, *vručīna*, *pričēstit*. Ostvaruje se i na višesložnim riječima, odnosno naglasnim cjelinama, npr. *famīlija*, *privatizācija*, u *Hajmāšu*. Kratkosilazni se naglasak također ostvaruje na jednosložnim riječima, na prvom slogu dvosložnih i trosložnih, dok je na četverosložnim riječima moguć na prvom i na drugom slogu, npr. *grôzd*, *dāška*, *čāša*, *kāpa*, *lôza*, *nôkat*, *pôst* (u standardnom jeziku *pôst*), *môja māt*, *strīna* (u standardnom jeziku *strīna*), *vīšnja*, *ôko* (dio tijela), *pāša* ‘ispaša, paša’, *pršten* ‘prsten općenito i vjenčani prsten’, *zmīja*, *žīto*, *dānas*, *sūtra*, *lēpinja*, *lišica*, *môlitva*, *pūstara*, *vīnograd*, *zēlena*, *košārica*, *rūkavica*, *šīromaštvo*, *mladôženja* i *mlāda*. Nenaglašena dužina može se u tom govoru ostvariti samo

³ Krpan, isto

iza akcenta, i to kratkosilaznoga. Obično je to na dvosložnim riječima (npr. *kòlāč*, *kòkòš*, *kòmpir*, *òblāk*, *pālāc*, *pāmēt*, *pāstīr*, *plāfōn*, *rūkāv*, *sāpūn*, *vītār*, *dòdāl*, *nātrāg*), odnosno na dvosložnim naglasnim cjelinama (npr. *ì jā sam tāko pòčēl*), ali je moguća i na trosložnima i višesložnima (npr. *Hr̄vātsko*, *hr̄vātska mīsa*, *ìmendān*, *òčēnāš / òčenāš*, *četrđēsēt*). Neki drugi naglasak (osim navedena dva silazna) može se u tom govoru čuti tek ponekad, bez određenoga pravila, pa su takvi primjeri praktički zanemarivi. Tako su npr. moguće fakultativne realizacije *nāto mēsto*, *sāki mīsec*, *dāleko*, *bṛke*, *pījem*, *vūsnice*, *zažāri*, *pòldrug*, *gācice* koje nisu fonološki relevantne. Akcenatski odnosi tipa *kòmšija - komšīnsko*, *čòvik mn. čòviki*, *dīgāl* 'digao' > *nādigal* 'nadigao', *kāšika* > *kašičica*, *Māđār* > *Mađārica*, *gūščār* 'gušter' > *gūščārka* 'gušterica', *udòvica* > *ùdovac*, *òđāk* > *odākār*, *krīzmat* > *krizmānje*, *trīdeset - četrđēsēt*, kao i realizacije tipa *oni pivādu*, *oni gledādu* upućuju na pretpostavku da je naglasak prvotno bio na trećoj mori od kraja riječi, ali da se pod utjecajem mađarskoga jezika regresivno pomicao prema početnom slogu riječi. No budući da je danas previše odstupanja od toga pravila, nije moguće sa sigurnošću tvrditi da je tako bilo. U prilog toj pretpostavci ide činjenica da je u svim ostalim značajkama hajmaški naglasni sustav srodan naglasnom sustavu u govoru Oštarija (u ogulinskom kraju), koji također ima dvoakcenatski sustav s dva silazna akcenta, a naglasak je smješten na trećoj mori od kraja riječi, ali uz brojna odstupanja u današnjem govoru tog mjesta. S druge strane valja ipak imati na umu da je u hajmaškom govoru znatno veći broj dvosložnih riječi s kratkosilaznim naglaskom na prvom slogu. Toj skupini pripada i naglasak imenice *mòre* 'more' (u standardnom jeziku *móre*).⁴

Za razliku od naglasnoga sustava, u kojem je moguće utvrditi određene pravilnosti na temelju govora jednoga kazivača, za točno utvrđivanje značajki samoglasničkoga sustava to nije moguće. Posljednji hrvatski govornik iz Hajmaša vrlo često, ali ne redovito, izgovara duge naglašene samoglasnike *a*, *e*, *o*, *u* više ili manje zatvoreno, npr. *dāni*, *četrđēsēt dān*, *imānje*, *kvās*, *lāsi*, *notāruš*, *rākija*, *rāž*, *šārloš*, *venčānje*, *divānit*, *znām*, *pečēnje*, *sēno*, *stēna*, *pred vēčer*, *Bēla nēdilja*, *svāta*, *sēlski*, *tēško je bilo*, *šētam se*, *šētal sam se*, *čòrba*, *Dòva*, *Lòvvo*, *nòć*, *tòrba*, *zòb*, Ijd. *māsnim nòžom*, imperativ *dòjdi*, *kūm*, *mūdar*, *jāko škūra*, *zbūrgat se*, *kāko sam zbūrgan*, *da se ne zbūrgadu*. Budući da su još brojniji primjeri nezatvaranja spomenutih samoglasnika u istim oblicima, nije moguće utvrditi sustavna obilježja te pojave. Isto se može reći i za kazivačev otvoren izgovor kratkoga *e* u prvom naglašenom slogu. Za takav izgovor također nije moguće utvrditi sustavnu zakonitost, a s velikom se vjerojatnošću može smatrati posljedicom utjecaja mađarskoga jezika u kojem se kratki samoglasnik *e* izgovara otvoreno, npr. *čētrtak*, *jēcam*, *lēpinja*, *mēndūše*, *svēkar*, *svēkrva*, *žēna*, Ijd. *za pēčōm*, infinitiv *pēć*, prezentski oblik *jēdēm*, prilog *jēptino*, komparativni oblik *tēžjē*. Taj utjecaj ne začuđuje jer posljednji govornik mađarskoga jezika već godinama u svojoj sredini jedino komunicira na mađarskom, a na hrvatskom tek iznimno.

Refleks jata u hajmaškom govoru prepoznatljivo je ikavsko-ekavski refleks prema tzv. pravilu Meyera i Jakubinskoga, što nedvojbeno pokazuje da je u osnovici toga govora čakavski ikavsko-ekavski dijalekt. Hoće li se u tom dijalektu u pojedinom slučaju ostvariti ikavski ili ekavski refleks jata, ovisi o raspodjeli fonema. Naime, prema pravilu Meyera i

⁴ Imenica srednjega roda *more* s kratkosilaznim naglaskom, tj. *móre*, inače je karakteristična za govor grada Dubrovnika.

Jakubinskoga ekavski se refleksi jata ostvaruje ispred fonema *t, d, n, l, r, z, s* iza kojih slijede *a, o, u* ili *ø*. U ostalim se slučajevima ostvaruje ikavski refleksi jata. Prema tom pravilu, u hajmaškom se govoru ostvaruje npr. ekavski odraz jata u riječima *město, srěda, Tělova, venčānje, vėnčali, stěna, sěno*, a ikavski odraz u realizacijama *čōvik, dīca, dite, mīsec, mlīko, ōrij, pīvač, rič, sīkīra, snīg, ždribe, dvī-trī gōdīne, pīvat, što im trība, līpo*. Navedeni primjeri pokazuju da su ovom prigodom zanemarene različite artikulacijske značajke hajmaškoga *e* jer, kako je već spomenuto, nije moguće utvrditi njihovu fonološku relevantnost. Zato se realizacije kao *stěna, sěno* ovdje razmatraju kao primjeri s ekavskim refleksom jata.

Ikavski se odraz jata ostvaruje i u riječi *rīpa*⁵ ‘stočna repa’ i *cūkrena rīpa* ‘šećerna repa’. Ikavizam *rīpa* rabi se i u ogulinskom kraju (npr. u govoru Oštarija), a također i u gradišćansko-hrvatskim govorima. Raspored ikavskoga i ekavskoga refleksa jata prema pravilu Meyera i Jakubinskoga obično se u dijalektološkim raspravama ilustrira svezom *misit testo*, koju susrećemo i u hajmaškom govoru, tj. *mīsit tēsto*. Usto valja spomenuti da se u hajmaškom govoru susreću i pojedina odstupanja od toga pravila, i to u korist ikavskoga refleksa jata, npr. *tīrat, pīsma, vītār, svīdočit, zdīla* (potonji je ikavizam vjerojatno analogija prema deminutivu *zdīlica*). Pritom treba imati na umu da su neke riječi samo prividno ikavizmi. Takav je npr. glagol *nimat* (prez. *nīmam*) u kojem samoglasnik *i* nije odraz jata, nego je nastao kao spoj *sveze ne imat* nakon gubljenja samoglasnika *e*. No u hajmaškom se govoru usporedno rabi i istoznačna realizacija *nemat* (prez. *nēmam*) za koju se može pretpostaviti da se u tom govoru počela kasnije rabiti, dok je realizacija *nimat* starija. Od praslav. *ēsti*⁶ u hajmaškom se govoru razvilo *jīst* ‘jesti’, a od glagola koji su završavali na *ēti*⁷ u hajmaškom se govoru susreću infinitivi sa završetkom *it*, te u skladu s tim glagolski pridjevi sa slijedom *il*, npr. *živit, famīlija je žīvila, iz tēg smo žīvili*.

U hajmaškom se govoru ne rabi stariji ikavizam *drivo*, nego samo inačica *dřvo* sa slogotvornim *r*, i to u značenjima ‘stablo i drvo za ogrjev’. Protivno tomu, slijed *ri* se ostvaruje u tipično čakavskom leksemu *crikva* (prema starocrkvenoslavenskomu *crьky*, gen. *crьkьve*), npr. *kršćānska crikva*. Istodobno izostaje promjena *ra > re* koja je uobičajena u čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu, pa se rabe samo primjeri sa slijedom *ra*, tj. *krast (krādjivac krāde), rāst (žīto rāste) i vrābac*. Isto je i u govorima ogulinskoga kraja (npr. *rāst*, prez. *rāstiēm*⁸) u Oštarijama. Također izostaje inače u čakavaca vrlo česta realizacija *teplo* pa se u Hajmašu rabi inačica *tōplo*. Isto se može reći i za u čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu vrlo čest prijelaz prednjega nazala u *a* ispred *j* i *ž* koji je u hajmaškom govoru nepoznat, što potvrđuju primjeri *jěčam, jěžik, žēdan, žēt, žētva*. Tipično čakavska zamjena poluglasa samoglasnikom *a* prepoznatljiva je u hajmaškom prilogu *kadi* u značenju ‘gdje’ kao prepoznatljivo čakavska realizacija.

Promjena *u > e* susreće se u prilogu *ūjetro* ‘ujutro’, a promjena *o > e* u blagdanskome imenu *Mihēlja* ‘blagdan sv. Mihovila’. Ovom prigodom valja izdvojiti i hajmašku realizaciju *kōmpīr* ‘krumpir’. U govorima ikavsko-ekavskoga dijalekta vrlo je česta realizacija *sobota*

⁵ Ikavizam *rīpa* (u značenju *repa*) rabi se i u gradišćansko-hrvatskim govorima

⁶ Vidi: Skok, knj. 1., str. 776.

⁷ Vidi: Skok, knj. 3., str. 682.

⁸ Hajmaški se govor bitno razlikuje od oštarskoga po izostanku dvoglasa *ie* i *uo*.

‘subota’. Rabi se i u govorima ogulinskoga kraja, a isto tako i u govoru Hajmaša: *söbota*. U hajmaškim priložima *kùliko* ‘koliko’ i *tùliko* ‘toliko’ izgovara se samoglasnik *u*. Ta se značajka obično smatrala kajkavskom. Međutim, realizacije *kùliko* i *tùliko* uobičajene su u čakavskom govoru Oštarija, u svim gradišćansko-hrvatskim govorima koji pripadaju ikavsko-ekavskomu dijalektu, a susreću se i u ponekim gradišćansko-hrvatskim govorima koji pripadaju južnočakavskomu ikavskomu dijalektu, ili pak u mješovitim štokavsko-čakavskim gradišćansko-hrvatskim govorima kojima je osnovica južnočakavski ikavski dijalekt. Također se rabe i u ponekim govorima gradišćansko-hrvatskih štokavaca. Sudbina prijedloga, odnosno prefiksa *vž* u hajmaškom je govoru različita. Odras promjene *vž > v* (tj. gubljenja poluglasa), koja je karakterističnija za čakavsko narječje, nalazimo u imenicama *tòrāk* ‘utorak’ i *čér* ‘jučer’ (s dokidanjem inicijalnoga *v-* iz skupova *vt-*, odnosno *vč-* poslije gubitka poluglasa). Kao u štokavskom narječju, danas se redovito rabi prijedlog *u* kao odraz promjene *vž > u*, npr. *u crikvu*, *u krčmu*. Sukladnu promjenu nalazimo u hajmaškim imenicama *udòvica*, *ūdovac* u kojima je samoglasnik *u* “nastao vokalizacijom *vž-* u praslav. korijenu *vžd-* pred dentalom”⁹ (tj. pred fonemom *d*).

U hajmaškom se govoru srazmjerno često događa redukcija zanaglasnoga fonema *e*, bilo unutar jedne riječi ili pak unutar naglasne cjeline, npr. *pòndiljak* / *pòndijak* (< *ponediljak*); *Pòjdi tāj kòmpir!* (< *pojedi*) ‘pojedi taj krumpir!’; *Kòj tāj bìl?* (< *ko je*) ‘tko je to bio?’; *Štò j to?* (< *što je*) ‘što je to’. Da ta pojava nije bez iznimaka, pokazuju realizacije kao npr.: *Štò je?* *Štò je sad?*

U hajmaškom govoru izostaje promjena *l > o* na kraju sloga, odnosno na kraju riječi. To posebice dolazi do izražaja u glagolskom pridjevu radnom, na kraju riječi, npr. *dìgāl* ‘digao’, *nādìgal* ‘nadigao’, *pòslāl*, *šètal*, *znāl*, *bìl*, *svìdočil* itd. Također izostaje i u drugim vrstama riječi, npr. na kraju unutarnjega sloga u odnosnom pridjevu tipa *sèlska kùća*.

U posuđenicama muškoga roda na *-er*, odnosno *-ar*, te posebice u njihovim sklonidbenim oblicima i izvedenicama, alterniraju samoglasnici *a* i *e*, što pokazuje da njihova raspodjela nije u potpunosti usustavljena, npr. *sèdmeđa decèmbera* / *decèmbara*; *òsmèđa decèmbera* / *òsmega decèmbera*; *meštèrica*, ali: *mèštar*; *Sìlvester*; *dvā l’itera*, *dvānājst l’iteri*.

Od praslavenskoga skupa *tj* u hajmaškom se govoru razvio fonem *ć*, npr. *dùćān*, *kùća*, *dvādeset kùć*, *nāčve*, *nòć*, *krūšna pèć*, *Bòžić*, *gācice*, *mòmčić*, *prāščić*, *kršćānska críkva*, *āko se će ūdāt*, *na drūmu cedu lāglje vūć kòla*, *već nije dōbro hrvātski znāl*, *gūšćār*, *gušćārka*, *klišće* itd. Hajmaško je *ć* bliže štokavskomu nego tipično čakavskomu izgovoru, premda se taj izgovor ponekad približava čakavskomu, no takve se artikulacijske pojavnosti opet ne mogu smatrati fonološki relevantnima, barem ne na temelju potvrda iz govora posljednjega hajmaškoga Hrvata. Doduše, iz potvrđenih primjera zamjetno je da se nešto mekše *ć* u pravilu ne izgovara u tuđicama tipa *dùćān* za koje se može pretpostaviti da su u hajmaškom govoru prihvaćene kasnije.

Refleks praslavenskih skupova **stj* i **skj* u hajmaškom je govoru *šć*. Ti su šćakavizmi tipično čakavske značajke hajmaškoga govora, npr. *gūšćār* ‘gušter’, *gušćārka* ‘gušterica’, *klišće* ‘kliješta’, *vōšćena svīca* ‘voštanica’.

Hajmaški primjeri *mlāji* (komparativ od *mład*) i *nājmlaji* (superlativ) potvrda su odraza praslavenskoga skupa **dj > j*, kao što je uobičajeno u čakavskom narječju. Međutim, refleks

⁹ Skok, knj. 3., str. 536.

praslavenskih skupova *zđj i *zgj štokavsko je *đ*, npr. *mōžđān*. Kao odraz sekundarne praslavenske skupine *dʰ/bj, u hajmaškom je govoru (nakon redukcije poluglasova) izvršeno novo jotovanje *dj > đ*, što je opet više štokavska značajka, npr. *grōžđe*, *rōđāk*. S druge strane, glasovna skupina *jd* u glagolskim oblicima, kao što je npr. 3. os. jd. pz. *dōjde* ili imperativ za 2. os. jd. *dōjdi!*, ostala je do danas nepromijenjena. To je i danas prepoznatljiva značajka brojnih čakavskih govora ikavsko-ekavskoga dijalekta, pa je npr. sačuvana i u govoru Oštarija.

U hajmaškom se govoru ne realizira fonem *dž*. U starijem leksičkom sloju turcizmima fonem *dž* je zamijenjen fonemom *ž* kao što je uobičajeno u čakavaca, npr. *žēp*, a u novijem fonemom *đ*, npr. *mēnduše*, *ōđāk*, *ōđākār*, *pēnder*. Ti posljednji mogu biti i rezultat utjecaja mađarskoga jezika u kojem nije jako naglašena razlika u izgovoru *đ* i *dž*. U skladu s mađarskim jezikom, fonem *đ* se izgovora i u etnonimima *Māđār*, *Mađārica* i njihovim izvedenicama.

U čakavaca uobičajena depalatalizacija *lj > j* susreće se i u hajmaškom govoru, ali ne dosljedno, npr. *čējād*, *hījada*, *jūbav*, *kōšuja*, *krādjivac*, *pōje*, *skrījāk*, *Tri krāje*, ali *Mihēlja*, instrumental *ljūdama*, *lāglje*, *pōslje*. Moguće su i dublete kao npr. *dřljača* (rjeđe *dřjača*), *pōndiljak* (rjeđe *pōndijak*), *nēdilja* (rjeđe *nēdija*). U sekundarnoj skupini *bj* postoje potvrde s *lj*, što je rezultat novoga jotovanja nakon gubljenja poluglasa i pojave epentetskoga *l* iza labijala, npr. u komparativnom obliku *dūbli*, ali i potvrde izostanka te promjene, tj. bez *lj*, npr. u zbirnoj imenici *grōbje*. U skupini *pj* u prezentskom obliku *kūpjem se* jotovanje nije provedeno. Na temelju postojećih potvrda vrlo je teško utvrditi jesu li depalatalizirane realizacije u hajmaškom govoru nastale pod utjecajem mađarskoga jezika ili pripadaju čakavskoj osnovici.

U čakavskim ikavsko-ekavskim govorima česta je pojava promjene *n > nj* u glagolu *činiti* i izvedenicama od toga glagola (tj. ispred samoglasnika *i*). Tako su i u gradišćansko-hrvatskim govorima uobičajene realizacije *činjit*, *načinjit*. U hajmaškom sam govoru zabilježila potvrde toga tipa: *Zāšto si tō ūčinjil?* te *Nač'nji ga kako čēš*, *sāmo ga nač'nji*. Zanimljivo je da se promjena *n > nj* u hajmaškom govoru ponekad događa ispred *a*, tj. *višinja* 'visina', *širinja* 'širina'. Ta pojava izostaje u govorima ogulinskoga kraja. U Oštarijama je pred stotinjak godina zabilježena realizacija *višina* koja je uobičajena i u gradišćansko-hrvatskim govorima, a isto tako i *širina*. S druge strane, u hajmaškom govoru izostaje promjena *n > nj* u imenici *rūčnik* (Hajmaš), dok se u nekim gradišćansko-hrvatskim govorima može susresti realizacija s *nj*, tj. *rūčnjik* (npr. Čunovo u sjevernom Gradišću; Židan u zapadnoj Mađarskoj).

U hajmaškoj imenici *jāpno* u značenju 'vapno' inicijalno *v-* zamijenjeno je fonemom *j-*, kao što je uobičajeno u čakavaca. Disimilacija susjednih nazala provedena je u prilogu *mlōgo* (< *mno*go).

Fonem *h* se u inicijalnom položaju uglavnom čuva, npr. *Hřvāt*, *Hrvātica*, *hřvātski*, *Hřvātsko*, iz *Hřvātskega*, u *Hajmāšu*, *hījada*, *stō hījād*, pače i u turcizmima s protetskim *h-* tipa *hālvija* 'avlija, dvorište', *hālāt* 'oruđe, alat'. Ipak, ima i iznimaka, i to među hrvatskim riječima, npr. *rāstovo dřvo* 'stablo hrasta'. Na kraju riječi ili se reducira, npr. *dū*, *krū*, *vř*, ili se zamjenjuje fonemom *j*, npr. *ořij* 'orah', *Pēčūj* 'Pečuh'. U sredini riječi, između dvaju samoglasnika, uobičajena je zamjena *h > v*, npr. *kūvār* / *kūvār*, *kūvarica*, *vūvo* 'uho', Gjd. *krūva*, 3. os. pz. *kūvā*, npr. *jūžinu kūvā*. U imenima stranoga podrijetla može u tom položaju

biti sačuvan fonem *h*, npr. u blagdanskome imenu *Mihêlja*. Dočetni fonem *j* (< *h*) sačuvan je i kada se našao u sredini riječi, npr. u odnosnim pridjevima na *-ski*: *ôrijsko dŕvo*. Iznimka od takve fonološke raspodjele je riječ *kûnja* u značenju 'kuhinja'. Ta realizacija nije nastala kao posljedica redukcije zanaglasnoga *i* te zatim fonema *h* iz riječi *kuhinja*, nego je rezultat mađarskoga utjecaja (prema mađ. *konyha*), pa se u Hajmašu kaže *kûnja je kadi kûva žĕna* 'kuhinja je gdje kuha žena'.

Fonem *f* čuva se u posuđenicama na početku i na kraju riječi, npr. *familija*, *Făšinjak*, *fârba*, *fârbat*, *fârbâr*, *hĭjada fôrinti*, *Jôžef*. U grecizmu *jĕptino* potvrđena je zamjena *f* > *p* u sredini riječi. Čakavska značajka zamjene skupa *hv* fonemom *f* nazočna je i u hajmaškom govoru, npr. *fâlim Bogu* 'zahvaljujem Bogu'.

U govorima čakavskoga narječja često se čuva stara realizacija *sliva* u značenju 'šljiva'. Ta je realizacija sačuvana u gradišćanskohrvatskim govorima, a isto tako u govoru Hajmaša *slĭva* 'šljiva', *slĭvovica* 'šljivovica', *slĭvâk* 'šljivik'. Također izostaje promjena *gl* > *glj* u riječi *glĭva*. Sukladnu pojavu susrećemo i u gradišćanskohrvatskim govorima, ali sa značenjskom razlikom, jer se u Hajmašu svaka gljiva naziva *glĭva*, a u Gradišću samo otrovnice. Realizacija *glĭva* zabilježena je i u govoru Oštarija.

U značenju 'mjesečina' rabi se realizacija *misĕcina* 'mjesečina' (bez promjene *c* > *ĉ*). Internacionalni grecizam *mŭžika* 'glazba' realizira se s palatalom *ž*. Promjena *sk* > *šk* susreće se u imenici *bĭškup* koju također rabe i gradišćanski Hrvati. Isto vrijedi i za turcizam *ĉĭzma* koji se susreće u brojnim gradišćanskohrvatskim govorima, a rabi se i u čakavskim Oštarijama. Riječ *tunja* u značenju 'vrsta voća, dunja' obično se smatra balkanskim grecizmom ili balkanskim latinizmom. Imenica *tŭnja* rabi se u tom značenju i u hajmaškom govoru. Etimolog P. Skok ističe da jadransku zonu karakterizira razvoj *gdunja* > *dunja* > *tunja*, u kojem promjenu *d* > *t* smatra dalmatoromanskim utjecajem.¹⁰ Osim u jadranskoj zoni, realizacija *tunja* susreće se u novoštokavskim govorima bačkih Bunjevaca. Inače je ta realizacija uobičajena u brojnim čakavskim govorima, uključujući i gradišćanskohrvatske. Također pripada gradišćanskohrvatskomu književnomu jeziku.

Protetski sonant *j* realizira se u riječi *jŭžina* u značenju 'užina' kao i u govoru Oštarija te u gradišćanskohrvatskim idiomima. U značenju *žerava*, *žeravica* u gradišćanskohrvatskom se rabi realizacija na *-ka*, tj. *žeravka*. S tom se realizacijom može usporediti hajmaška potvrda *žĭvârka* 'žeravica', u kojoj je izvršeno premetanje sonata na udaljenost *r-v* > *v-r*. Stari inicijalni skup *ĉr-*, koji se inače često susreće u čakavskim govorima, sačuvan je samo u primjeru *ĉrip* u značenjima 'crijep na krovu' i 'pitar'. U ostalim se primjerima dogodila promjena *ĉr-* > *-cr*, tj. *cŕv*, *cŕn*, *cŕno*, *cŕvena*, *cŕveno*. Redukcija sonanta *v* u rednom broju i u skladu s tim u hajmaškoj imenici *ĉĕtrtak*, također je uobičajena u gradišćanskohrvatskim govorima, kao i u čakavskim Oštarijama. Hajmaška realizacija *ĉrĭšnja* u značenju 'trešnja' potječe od vlat. *ceresea*¹¹.

U čakavaca poznato slabljenje napetosti prvoga od dvaju suglasnika u inicijalnom bezvučnom suglasničkom skupu susreće se u hajmaškom primjeru *ĉĕla* 'pčela', s reduciranim okluzivom *p* ispred afrikate. S druge strane, početni skup *st-* u hajmaškom je govoru sačuvan,

¹⁰ Vidi: Skok, knj. 1., str. 557-558.

¹¹ Vidi: Skok, knj. 2., str. 198.

npr. *staklo*. Primjeri s protetskim *v-*, tj. *vüjác, vüjna, vüsnice* ‘usne’, *vüvo* ‘uho’, *vüčit se* ‘učiti’ (rabi se kao povratni glagol), 3. os. jd. *vüči se*, npr. *hrvãtski se vüčit* – mogu se u hajmaškom govoru smatrati kajkavizmom. Takav se tip proteze susreće i u govorima čakavskih Oštarija, a isto tako u svim govorima u ogulinskom kraju koji su pod stanovitim kajkavskim utjecajem.

Osnovne morfološke značajke hajmaškoga govora

Imenica *Švãba* ‘Nijemac’, premda u N jd. ima nastavak *-a*, u N mn. ima nastavak *-i* pa glasi *Švãbi*. Glagolski pridjev radni slaže se s tim oblikom u rodu i broju, npr. *Švãbi su rëkli*. Među sklonidbenim značajkama hajmaškoga govora valja također istaći nastavak *-e* u imenica muškoga roda, pri sklonidbi s brojevima od dva do četiri, npr. *dvã bãrjake, četiri bãrjake, dva čövike, Tri krãje* ‘Tri kralja’, što je i inače česta pojava u čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu. Broj može izostati u imenica za koje se podrazumijeva da dolaze u paru kao npr. *tãbane*. Pridjevi koji dolaze uz takve imenice također imaju nastavak *-e*, npr. *krãtke rukãve, dügačke rukãve*. Međutim, taj se nastavak *-e* ne prenosi na glagolski pridjev radni u sintagmama tipa *to su tãbane bili*. Isto vrijedi i za imenice muškoga roda koje u N jd. imaju *-a*, npr. *jëdan bïka*, ali *dvã bïke*. Inače je realizacija *bïka* u značenju ‘bik’ uobičajena i u gradišćanskohrvatskim govorima. Kod imenica s blagoglasnim *a* moguće je nastavak *-a* u razmatranom obliku, npr. *jëdan ždribac, dvã ždrípca, tri muškãrca*. Neke posuđenice muškoga roda također imaju u tom obliku nastavak *-a*, npr. *dvã lïtera*.

U Ajd. imenica muškoga roda koje označuju živo biće, nastavak je *-a*, npr. *Brãva smo ïmali*. Jednosložne imenice muškoga roda imaju kratke množinske oblike, npr. Nmn. *zëci*, Amn. *Zëce smo ïmali*. *Nïmam bïrke. / Nëmam bïrke*. Nastavak *-e* i inače se realizira u tom obliku, npr. *ždrípce smo mögli prödat*. Imenice muškoga roda na suglasnik imaju u L jd. ili stariji nastavak *-i*, npr. *na svïti*, ili nastavak *-u*, npr. *u Hajmãšu, na drümu*. Usporedna uporaba nastavaka *-i* i *-u* u tom obliku, susreće se i u brojnim gradišćanskohrvatskim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima. U I jd. imenica muškoga roda nastavak je *-om* i kada imenica završava na nepćanik, npr. I jd. *mãsnim nõžom*.

U G mn. imenica muškoga roda nastavak je obično *-i*, npr. *dvãnãjst lïteri, pët čöviki*. Imenica *dan* ima u G mn. nastavak *-ø*, npr. *četrdëšët ðãn*. Imenica *čövik* rabi se u množini, npr. *pët čöviki, stö čöviki*. Hajmaški govor poznaje i supletivni množinski oblik te imenice, koji se rijetko rabi, a preuzima padežne oblike e-sklonidbenoga tipa, npr. *med ljüdama*.

Zbirne imenice izvedene sufiksom *-je* (tipa *grözd > grözde*) gramatički su srednjega roda i tako se sklanjaju, npr. u sintagmi *grözd grözda*. Imena država koja su nastala poimeničenjem odnosnih pridjeva u hajmaškom su govoru redovito srednjega roda, npr. *Hrvãtsko, Nëmsko*. Tako je i u gradišćanskohrvatskim idiomima.

Imenice ženskoga roda najčešće su e-sklonidbenoga tipa, npr. N jd. *rïba*, G jd. *rïbe*. U skladu s očekivanjima, u A jd. takvih imenica nastavak je *-u*, npr. *Ïdëm u crikvu. Ïdëm u křëmu. Jüžinu küvã*. U I jd. nastavak je *-om*, npr. *nãšöm crikvom; s crikvom, pred hãlvijom, za kãmarom*. U G mn. nastavak je *-ø*, npr. *dvãdeset küc, šëst gödïn, ösam gödïn, stö hïjãd, četristo hïjãd, tãmo smo ïmali grãncïc*. Imenice ženskoga roda i-sklonidbenoga tipa također imaju u I jd. nastavak *-om*, npr. N jd. *pëç*, I jd. *za pëçöm*. Tako je i u gradišćanskohrvatskim govorima. Brojnim je gradišćanskohrvatskim govorima, a također i govoru Oštarija, te

brojnim drugim čakavskim govorima sukladna i hajmaška imenica *mat* 'mati', koja u Njd. završava na suglasnik, npr. *mōja māt*; *māt rādi i hōdi*. Imenica *věčēr* u hajmaškom je govoru ženskoga roda, npr. *škūra věčēr*. Zanimljiv je odnos imenice *strān* 'strana' i broja *dva* u sintagmi *na dvā strāne* 'na dvije strane'. Blagdanska imena koja su nastala poimeničenjem odnosnih pridjeva u hajmaškom su govoru redovito ženskoga roda, što je tipično čakavska značajka, npr. *Télova, Dōva, Mārkoiva, Jūrjeva*.

U pridjevsko-zamjeničkoj sklonidbi univerzalni je genitivni nastavak *-ega* što je prepoznatljiva čakavska značajka, npr. *Hrīvātsko, iz Hrīvātskega; Nēmsko, iz Nēmskega; famīlija je živila iz tēga; iz tēg smo živili; sēdmega; Māla Māša - tō je ōsmēga septembra / ōsmega septembra*. Nastavak *-ega* karakterističan je i za govor Oštarija.

Infinitiv se u hajmaškom govoru realizira bez dočetnoga *-i*, npr. *prōdat, tīrat, počēt, sīrit, jīst, pīt*. U osnovi hajmaških glagola II. vrste ostvaruje se slijed *-ni-*, npr. *mēmit* 'metnuti, staviti', *mīnit* 'minuti, proći', što je inače značajka pojedinih štokavskih ikavskih idioma.

Glagoli I. vrste imaju prezentske nastavke tipa *jīst, prez. jēdēm; rāst, prez. ja rāstem; pēc, prez. ja pēcem; sīc, prez. jā sīcem; vūc, prez. vūcem; mōc, prez. jā mōrem; žēt, prez. ja žānjem; pīt, prez. pijem; štāt, prez. štījem*. U tu skupinu pripada i glagol *krādit* 'krasti', s prezentom *ja krādem*, kao i prezentski oblik *īdēm*. U razmatranoj je građi iz hajmaškoga govora više potvrda za nenaglašene prezentske oblike pomoćnoga glagola *bit*, npr. *jā sam; ti si; 3. os. jd. ōn je; štō je?; kāmara je i za žīto mēnit; zā se je taj čōvīk; 1. os. mn. dāleko smo*; te niječni oblici kao npr. *ja nīsam; nīsu bōlesni*. Rjeđe su potvrde pomoćnoga glagola *tīt* 'htjeti', npr. *ću, češ*. Promjena *že > re* u prezentskim oblicima glagola *mōc* (*mōrem, mōreš, mōre, mōremo, mōrete*) redovita je u hajmaškom govoru, kao i inače u čakavštini, zapadnoj štokavštini i kajkavštini.¹² U hajmaškom govoru ona uključuje i oblik za treću osobu množine, tj. *ōni mōredu / ōni mōrū*, što znači da se promjena *ž > r* realizira i ispred *-u*, što je analoška pojava. Isto se događa i u dijelu gradišćansko-hrvatskih govora. Usporedni oblici *moredu* i *moru* rabili su se i u govoru Oštarija. Naravno, promjena *že > re* sačuvana je i u prilogu *mōrebit* u značenju 'možda' koji se, s drukčijim naglaskom, također rabi u gradišćansko-hrvatskim idiomima, a od starine je prilog *morebit* poznat i u oštarskom govoru.

Glagoli 4. razreda V. vrste imaju prezentske nastavke tipa *glēdat, ja glēdam; pīvat, ja pīvam*. Nekoliko je potvrda niječnih oblika glagola *imat*, npr. 1. os. jd. *nīmam / nēmam*; 3. os. mn. *nēmadu tu rīc*. Glagol *vikat* s prezentskim oblicima tipa *ja vīcem* pripada 3. razredu V. vrste. Glagol *kupat se* u hajmaškom govoru također pripada 3. razredu 5. vrste jer se realizira prezenstki oblik *kūpjem se*. Protivno tomu, glagol *šetat se* pripada 4. razredu 5. vrste, jer se realizira prezentski oblik *šētam se*.

Glagoli IV. vrste imaju uobičajene nastavke, npr. *māt rādi i hōdi*.

Prezentski oblici za 3. os. množine svih hajmaških glagola redovito i beziznimno završavaju samoglasnikom *u*. Glagoli 1. vrste u pravilu imaju nastavak *-u*, npr. *rāst, prez. oni rāstu; pēc, prez. oni pēču; sīc, prez. oni sīču; žēt, prez. ja žānjem, oni žānju; krādit, prez. ja krādem, oni krādu; ne bit, prez. ja nīsam, oni nīsu*. Iznimka je glagol *mōc* s dubletnim nastavcima jer su mogući oblici *ōni mōredu* i *ōni mōrū*, te pomoćni glagol *tīt* s prezentom

¹² Tu je naime riječ o vrlo staroj promjeni fonema *ž* koji je, ako se nalazio u skupu samoglasnik (bilo koji) + *ž* + *e* prelazio u *r* (u ovom primjeru to je promjena *ože > ore*).

oni ćeđu; na drůmu ćedu lăglje vûc kôla. Glagoli IV. vrste u oblicima za 3. os. mn. imaju nastavak *-idu*, npr. *oni razumĭdu*. Glagoli 3. razreda V. vrste u oblicima za 3. os. mn. imaju nastavak *-ju*, npr. *oni viću* (s provedenim jotovanjem na granici prezentske osnove i nastavka). Glagoli 4. razreda V. vrste u tom obliku imaju nastavak *-adu*, npr. *nemat / nimat, oni nĕmadu / nĕmadu; gledat, oni gledădu; pĭvat, oni pĭvădu; zbŭrgat se, da se ne zbŭrgadu*.

Glagol *rŭvat* u hajmaškom govoru pripada 4. razredu V. vrste, npr. *křt rŭva* 'krtica ruje'. Ta je sintagma uobičajena i u gradišćanskohrvatskim govorima.

Brojne potvrde iz kazivačeva govora jasno pokazuju postojanje perfekta u hajmaškom govoru. Perfekt se tu tvori od nenaglašenoga oblika pomoćnoga glagola *biti* i glagolskoga pridjeva radnoga, a niječni prezent od niječnoga oblika glagola *biti* i pridjeva radnoga glagola koji se spreže, npr. *ćer sam mŏgāl; ĭ jă sam tăko pŏčĕl; mŏrebit da sam zăboravil; ŝĕtal sam se; vŭkal sam; jĕdan je sĭmo dŏdāl; taj je ŝĕst gŏdin mlăji bil; ĩma ŝto je već kăšnje dŏŝlo; već nije dŏbro hřvătski znāl; mĕsa niŝ nije bilo; nisu vŭkli.* Usto su u hajmaškom govoru uobičajene i realizacije tipa *iz ŝkŏpe smo tĭli plĕst koŝinke; kad su tĭli pĕć; mĕnduŝe su tĭli rĕć*. Tom kombinacijom perfekta glagola *htjeti* i infinitiva glagola koji označava o kojoj je radnji riječ, u hajmaškom se govoru izražava učestalost radnje koja se događala u prošlosti, pa su značenja navedenih sintagmi: 'iz ŝkope smo običavali plesti *koŝinke* (tj. košarice za kruh)', 'kada su običavali peći', 'menduše su običavali reći (tj. običavali su koristiti riječ naušnice)'. Takvim se sklopovima označuje radnja koja se često / učestalo događala u prošlosti. Isti tip glagolskih sintagmi rabi se i u govoru Oštarija, a karakterističan je i za gradišćanskohrvatske govore koji pripadaju ikavsko-ekavskomu dijalektu.

Imperativ je također dobro sačuvan u hajmaškom govoru, npr. *Ĭdi! Dŏjdi! Hŏdi sĭmo! Slŭŝăjte! Ćĕkăjte!*

Pri stupnjevanju, pridjevi u komparativu u pravilu imaju nastavak *-ji, -ja, -je*, npr. *star > stărji* (superlativ *năjstărji*). Pritom se naravno često događaju različite fonološke promjene, npr. *mlăd > mlăji* (superlativ *năjmlăji*) (s promjenom *dj > j*). Isto vrijedi i za priloge koji su nastali preobrazbom pridjeva srednjega roda, npr. *kăšno > kăšnje* (s jednačenjem po mjestu tvorbe *snj > ŝnj*). Pridjevi koji završavaju na *ak* i *ok* pri tvorbi komparativa skraćuju osnovu, npr. *težak > tĕžji* (prilog *tĕžjĕ*), *dŭbok > dŭblji* (s epentetskim *l*, tj. promjenom *bj > blj*), *ŝĭrok > ŝĭrji*, *vĭsok > vĭŝji* (s promjenom *sj > ŝj*). Komparativ *lăglje*, odnosno *lăglji* nastao je od pozitivna *lagak*, a suprelativni oblik *năjlaŝnje* od *lasno > laŝnje*. Kombinacija *lăglje* i *năjlaŝnje* u hajmaškom je govoru rezultat kontakta dvaju različitih sustava. Komparativ *mănji* tvori se od supletivne osnove pridjeva *malen*.

Osobne su zamjenice sačuvane, npr. *jă, ŏn i ŏna* i dr. Zamjenica *vi* ima lokativ na *a*, npr. *Văma trĭba ta rĭć*.

U hajmaškom se govoru dosljedno rabi upitno-odnosna zamjenica *ŝto*, npr. *ŝtŏ je? ŝtŏ je sad?*, zatim *ŝto im trĭba; ŝtŏ mĭslĭte* itd. Prilog *zaŝto* rezultat je srastanja zamjenice *ŝto* s prijedlogom *za*, npr. *Zăŝto si tŏ ŭćĭnjil?* Uporaba realizacija *ŝto* i *zaŝto* nedvojbeno je ŝtokavska značajka. Realizaciju *niŝ* u značenju 'ništa' valja u tom govoru smatrati čakavskom značajkom (s razvojem *nić > niŝ*), npr. *Nĭmam niŝ. / Nĕmam niŝ. Nĭma niŝ. / Nĕma niŝ.* Neodređeni oblik glasi *niŝto* (u značenju 'nešto'), npr. *Ĭmăm niŝto*.

Upitno-odnosna zamjenica za živo glasi *kŏ* 'tko', ŝto se može smatrati ŝtokavskom značajkom. Pokazna zamjenica *taj* rabi se i u sintagmama tipa *kŏj tăj bil?* 'tko je to bio?'

Naglasak te zamjenice ovisi o rečeničnoj intonaciji, pa se u drugim situacijama čuje dugo *táj*. Povratna zamjenica ima u dativu nenaglašeni enklitički oblik *si*, npr. *žěnu si m'ljujem*.

Brojevi do deset nemaju nekih posebnih značajki, npr. *jědan*, *dvá*, *trí*, *čětiri*, *pět*, *šěst*, *ösam*. Isto vrijedi i za brojeve koji su nastali slaganjem s brojevima 10 i 100, npr. *dvádeset*, *trideset*, *četrđesět*, *stó*, *čětristo*. Brojevi od 11 do 19 završavaju na *najst*, npr. *jědanājst*, *dvānājst*, *trīnājst*, *čětrnājst*, *pětnājst*, *šěsnājst*. To je i osobina govora Oštarija, kao i gradišćansko-hrvatskih čakavskih govora. Inače su svi brojevi ispod 1000 u hajmaškom govoru hrvatske riječi. U značenju 'tisuća' rabi se grecizam *hijada* (od grč. *hiliás*, gen. *hiliádos*), npr. *hijada fōvīnti*. U značenju 1000 000 rabi se romanizam *milijōn* (tal. *milione*).

Za svoga sam terenskoga istraživanja zabilježila i nekoliko priloga. Mjesni prilog u značenju 'tu' realizira se s deiktičnom česticom *j*, tj. *túj*. U značenju 'drugačije' rabi se realizacija *drügāč*, a u značenju 'više' prilog *već*, npr. *već nje č'isto išlo* 'više jednostavno nije išlo'. Prilog *već* u značenju 'više' uobičajen je i u gradišćansko-hrvatskim govorima. U hajmaškom se pak govoru istodobno rabi i realizacija *više* u istom značenju, npr. *Níma ga v'še*.

Već je navedeno da se u prezentskim oblicima glagola *moć* dogodila promjena *že > re* (*morem*, *moreš*...). No u hajmaškom se govoru susreće i promjena *že > r* u realizaciji *sāmr* (u značenju 'samo'), u kojem je moguće pratiti razvitak od staroga oblika *samože > samor*, a zatim redukcijom zanaglasnoga samoglasnika ispred *r* nastao je oblik *sāmr*. U hajmaškom se govoru rabe dvije inačice u tom značenju, tj. *sāmo* i *sāmr*, npr. *Nač'nji ga kako čěš*, *sāmo ga nač'nji*. *Jědan je sāmr östāl*. Moguće je da je inačica *sāmr* ostala u uporabi ispred riječi koje počinju samoglasnikom.

Od hajmaških prijedloga ovom prigodom izdvajamo prijedloge *s*, *u* i *med*, npr. *Tāko dáleko smo s críkvom*. *Ídēm u críkvu*. *Med ljúdama nísu žěne bili*. Prijedlog *u* uglavnom je značajka štokavskih govora, ali ga susrećemo i u brojnim temeljno čakavskim govorima pod štokavskim utjecajem, npr. u govoru čakavskih Oštarija. Prijedlog *med* u značenju 'među' uobičajen je u brojnim govorima ikavsko-ekavskoga čakavskoga dijalekta.

Nekoliko rječotvorbenih značajki hajmaškoga govora

Pri tvorbi umanjica od imenica muškoga roda dominantni su sufixi *-(a)c* i *-āc*, npr. *zúbac* → mali zub 'zubić'; *lāncac* → mali lanac (s promjenom *c > č* finalnoga fonema osnove). Imenica *žěldāc* u značenju 'žir, želud' vjerojatno je nekoć bila umanjica, ali je postupno izgubila deminutivno značenje, pa je danas tvorbeno nemotivirana riječ.

U hajmaškom govoru značenjski se razlikuju imenice *světak* 'blagdan' i *svěčāc* 'nezapovijedani blagdan'. Doslovno značenje imenice *svěčāc* bilo bi stoga 'mali svetak, mali blagdan', pa je to također riječ deminutivnoga postanja. Uporaba različitoga termina za važnije i manje važne blagdane i inače je poznata u hrvatskom jeziku. Tako npr. u čakavskim govorima na zadarskom otočju naziv *blāgdan*, odnosno *blāvdan* označuje zapovjedne blagdane i vjerske svetkovine što se, manje ili više, svečano slave, tj. vjerske svetkovine kada se ne radi u polju i sl. Istodobno se za spomendan nekoga sveca koji u životu zajednice nije popraćen takvim običajima rabi naziv *blagdanika*, odnosno *blavdanika*. Zbog takve razlikovne razgraničenosti može se reći da su hajmaški *světak* i *svěčāc* u istom značenjskom odnosu kao *blāgdan* / *blāvdan* i *blagdanika* / *blavdanika* u čakavskim govorima zadarskoga otočja.

Deminutivni sufiks *-ić* u imenica muškoga roda također je zastupljen, npr. *plâdanj* > *plâdnjić*.

Od imenice turskoga podrijetla *öđāk* 'dimnjak' izvodi se sufiksom *-ār* imenica *öđākār* 'dimnjačar', bez glasovnih promjena na granici tvorbene osnove i sufiksa. Sufiks *-ār* susrećemo i u imenici *zvönār*. Pri tvorbi imenica koje označuju mušku osobu – vršitelja radnje, sudjeluje i sufiks *-āč*, npr. *brijāč*.

Sufiks *-āk* dolazi u izvedenicama s vrlo različitim značenjima, npr. u izvedenici s mjesnim značenjem *sl'vāk* 'šljivik'.

Umanjenice ženskoga roda u hajmaškom se govoru obično tvore sufiksom *-ica*, npr. *zdila* > *zdilica* 'mala zdila', *rāca* > *rācica* 'mala rāca'. Izvedenica *rācica* istodobno označava i 'mlado od rāce'. Protivno tomu, izvedenica koja označuje mlado, a odnosi se na imenicu *gūska*, ne tvori se sufiksom *-ica*, nego nultim sufiksom od skraćene osnove, tj. *gūska* > *gūs* 'mlado od guske'. Od tuđe skraćene osnove turskoga podrijetla *šāmija* 'rubac' izveden je sufiksom *-ica* deminutiv *šāmīca* 'rupčić'. U hajmaškom se govoru rabe imenice *obr'vica* u značenju 'obrva' i *vūsница* u značenju 'usna'. Realizacije *obr'vica* i *vūsница* vjerojatno su, kao i realizacija *žēldāc* nekoć bile umanjenice koje su postupno preuzele značenje riječi od koje su izvedene, što je rezultiralo prestankom uporabe polazne riječi. Realizacije *obr'vica* i *vūsница* (s protetskim *v-*) u istom se značenju (tj. nedeminutivnom 'obrva' i 'usna') rabe u govoru Oštarija, dok se u glavnini gradišćanskohrvatskih govora čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta rabi inačica *usnica* u značenju 'usna', te *obrva*.

U hajmaškom govoru ima još primjera kada izvedenice, koje su prvotno bile umanjenice, dobivaju neko novo, specifično značenje. Takva je npr. tvorenica *košinka* koja je izvedena sufiksom *-īnka*, a rabi se u značenju 'košarica za držanje kruha koja se uvijek posebno plela iz škope, tj. krovne slame'.

Osim pri tvorbi umanjenica sufiks *-ica* susreće se u hajmaškom govoru i pri mocijskoj tvorbi ženskih etnonima, npr. *Hrvāt* > *Hrvātica*, *Mādār* > *Mađārica*, *Švāba* 'Nijemac' > *Švābica* 'Njemica'. Inače je pri mocijskoj tvorbi uobičajeniji sufiks *-ka*, npr. pri tvorbi imenica koje označuju žensku osobu s nekim zanimanjem tipa *šnājder* 'krojač' > *šnājderka*, ili pak pri tvorbi imenica koje označuju ženku životinje, npr. *gūščār* 'gušter' > *guščārka*. Sufiks *-ka* rabi se i pri izvođenju ženskih etnika od ojkonima, npr. *Hājmaš* > *Hājmaška*.

Pri mocijskoj pak tvorbi imenica muškoga roda susreću se sufiksi *-(a)c* (npr. *tēta* > *tētac* 'tetak') i *-jāk* (npr. od skraćene osnove: *gūska* > *gūsjāk* 'gusak'). Valja napomenuti da je izvedenica *tetac*, odnosno *tietac* uobičajena u gradišćanskohrvatskim govorima, a realizacija *tiētac* i u govoru Oštarija. Pri tvorbi muških etnika potvrđen je sufiks *-ān(a)c*, npr. *Hājmaš* > *Hājmašanac*, a pri tvorbi imenica s mjesnim značenjem sufiks *-īn(a)c*, npr. *kokošinac* jer se ne rabi odnosni pridjev **kokošin*.

Zanimljivo je da se uz etnike *Švāba* 'Nijemac' i *Švābica* 'Njemica' rabi ime države *Némsko* 'Njemačka', i to ekavizam, za razliku od npr. gradišćanskohrvatskih ikavsko-ekavskih govora u kojima je uobičajen ikavizam *Nimško*.

Pri tvorbi zbirnih imenica susreće se sufiks *-je*. Pritom je zanimljivo da jotovanje na granici tvorbene osnove i sufiksa nije redovito. Provodi se u primjerima tipa *cvīt* > *cvīće*, *zrīno* > *zrīnje* te *grōzd* > *grōžde* (s jednačenjem po mjestu tvorbe nakon jotovanja), a ne provodi u primjerima tipa *grōb* > *grōbje* (s izostankom epenteze).

Pri tvorbi imenica koje označuju glagolsku radnju potvrđeni su sufiksi *-nje* i *-idba*. Sufiksom *-nje* izvode se imenice srednjega roda od infinitivne glagolske osnove, npr. *krizmânje*, *pîsanje*, *sijânje* 'sjetva'. Sufiksom *-idba* izvode se imenice ženskoga roda od prezentske glagolske osnove, npr. *bêridba* 'berba grožđa'.

U značenju 'prababa' i 'pradjed' rabe se dvočlane atributne sastavljenice kojima je prvi član pridjev, a drugi imenica, tj. *bâba* > *stâra bâba* 'prababa' i *dêd* > *stâri dêd* 'pradjed'. U značenju 'pradjed' potvrđena je i prefiksalna tvorenica *prâded*. I gradišćansko-hrvatski govori poznaju oba tipa realizacija, a u pojedinim se govorima također istodobno rabe atributna sastavljenica i prefiksalna tvorenica. U govoru Oštarija rabi se sastavljenica *stâri câce* 'pradjed' (od polazne imenice *câce* u značenju 'otac' koju danas u oštarskom govoru uglavnom rabi još samo stariji naraštaj).

Sufiks *-înstvo* sudjeluje pri tvorbi hibridne imenice srednjega roda *kômšînstvo*¹³ 'susjedstvo', od skraćene osnove turskoga podrijetla, ali s domaćim sufiksom.

Pri tvorbi imenica srednjega roda s apstraktnim značenjem čest je sufiks *-ost*, npr. *mlâdost*, *stârost*.

Osim navedenih, ima još hibridnih tvorenica u hajmaškom govoru kao npr. pridjev *bûtast* u značenju 'glup' (prema mađ. *buta* 'glup, glupača, glupan'). Taj je pridjev hibridna tvorenica s osnovom posuđenom iz mađarskoga jezika i s hrvatskim sufiksom *-ast*.

Nekoliko sintaktičkih značajki hajmaškoga govora

Na temelju prikupljene građe moguće je izdvojiti nekoliko sintaktičkih značajki koje se odnose na red riječi u rečenici, zatim na rečeničnu sročnost, te na sintaksu padeža.

U hajmaškom se govoru rabe isključivo skraćeni prezentski oblici glagola *tît* 'htjeti' koji, zavisno o položaju u rečenici, mogu biti naglašeni, npr. *Nač'înji ga kako ćeš*. (u značenju: 'načini ga kako hoćeš').

Nenaglašeni prezentski oblik glagola *bit* 'biti' može, kao dio perfekta, u rečenici stajati iza tročlane sintagme, a ispred glagolskoga pridjeva radnoga, npr. *Stô hîjâd zêce smo îmalı* (u značenju: 'imali smo sto tisuća zečeva').

Nenaglašeni prezentski oblik glagola *tît* u hajmaškoj rečenici dolazi iza enklitike *se*, npr. *âko se će ûdât*. Enklitički prezentski oblik glagola *bit* dolazi u hajmaškoj rečenici ispred enklitike *se*, npr. *Lûci je se jâko vîdil* (u značenju: 'Luci se je jako sviđao').

Hajmaški govor ima specifičnu rečeničnu sročnost jer uz množinske oblike imenica ženskoga roda dolaze množinski oblici glagolskoga pridjeva radnoga za muški rod, npr.

Med ljûdama nîsu žêne bili. (u značenju: 'među ljudima (tj. među muškarcima) nisu žene bile').

Lubûrka je kadi su cêle živili (u značenju: 'košnica je gdje su pčele živjele').

Naravno, u muškom rodu uz množinske oblike imenica muškoga roda dolaze množinski oblici glagolskoga pridjeva radnoga za muški rod npr.

Stô hîjâd zêce smo îmalı ('imali smo sto tisuća zečeva').

¹³ Ne rabi se izvedenica *komšilik* s turskim sufiksom *-luk*.

Gradivni genitiv rabi se u hajmaškom govoru s prijedlogom *iz*, npr.

Iz šköpe smo tili plëst košinke (u značenju: 'od škope smo običavali plesti košarice za kruh').

Dalji objekt izražen genitivom također dolazi s prijedlogom *iz*, npr.

Familija je živila iz tēga. Āz tēg smo živili. (u značenju: 'obitelj je živjela od toga, od toga smo živjeli').

Posvojni genitiv rabi se s prijedlogom *od*, npr. *kōrica od krūva* (u značenju: 'korica kruha').

Dalji objekt izražen genitivom dolazi i s prijedlogom *od*, npr.

Nismo niš znāli od r ĩbe (u značenju: 'ništa nismo znali o ribi').

Akuzativ bez prijedloga u hajmaškoj je rečenici bliži objekt, npr.

Nismo nāšli prāvi pūt.

Instrumental s prijedlogom *za* rabi se u hajmaškom govoru u mjesnom značenju, pa je npr. *za kāmaram* 'iza spremišta'.

U mjesnom značenju, doslovnom ili prenesenom, rabi se i prijedlog *med* s instrumentalom, npr.

Med lj ũdama nisu žēne bili ('među ljudima (tj. među muškarcima) nisu žene bile').

Osnovne leksičke značajke hajmaškoga govora

Poznato je da se o leksičkim značajkama nekoga narječja ili dijalekta može govoriti samo uvjetno jer je leksički sloj svakoga idioma, pa tako i svakoga jezika i svakoga mjesnoga govora, najviše podložan utjecajima nekoga drugoga idioma. Unatoč tomu, postoje stanovite leksičke izoglose koje su tipične za štokavske, osobito za novoštokavske govore, dok su neke druge leksičke realizacije tipične za čakavske ili kajkavske, a dijelom i za arhaične štokavske govore. U hajmaškom je govoru niz leksema, bilo domaćih bilo posuđenica, koji se obično susreću u štokavaca, npr. *gōdina* (u značenju '12 mjeseci'), *kāzat* (u značenju 'reći'), *pokāzat* (u značenju 'pokazati'), *brāv* u značenju 'ovan', *rāt* 'u značenju rāt', *skūpo* 'skupo, koje ima visoku cijenu', zatim *brāšno*, *břdo*, *c ĩpela*, *c ũra*, *c ũrica*, *dřljača*, *krĩlo* (kao dio životinjskoga tijela), *pōp* u značenju 'svećenik' (uključujući i katoličko dijecezansko svećenstvo),¹⁴ *k ũća*,¹⁵ *k ũkuruz*, *l ĩvada*, *māgarac*, *mōmāk*, *mōmčić*, *nj ĩva*, *s ũknja*, *š ũma*, *tōrba* 'torba', *vātra*, *vōće*, *vrĩlo* 'izvor', *bōlĕst* (uz sukladan pridjev, npr. u mn. m. r. *bōlesni*), *krĩzmat*, *krĩzmānje*, *mĕtnit* 'staviti', prilog *dĕšno*, čestica i veznik *sāmo* 'samo', etnonimi *Švāba* i *Švābica*, dvočlani izrazi kao *k ĩša pāda* (npr. *Iz ōblāka pāda k ĩša.*), glagol *zaboravit* (npr. *mōrebit da sam zāboravil* 'možda sam zaboravio'). U tu skupinu pripadaju i sintagme tipa *Štōrādiš? ĩdĕm u d ũčān.*, zatim *jā te m ĩlujem* 'ja te volim', *što im trĩba* 'što im treba', *to bi trĩbalo* 'to bi trebalo', *trĩput j ĩst* 'triput jesti', imperativi *Ādi! Sl ũšājte!*,¹⁶ imenice

¹⁴ Riječ *pōp* se u tom značenju rabi i u čakavskim Oštarijama, kao i u brojnim drugim čakavskim govorima.

¹⁵ Riječ *k ũća* rabi se i u govoru Oštarija, te u mnogim drugim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima, npr. u Vrbniku na otoku Krku, dok se u gradišćanskohrvatskim govorima u tom značenju rabi riječ *stān*, a riječ *kuća* gradišćanski Hrvati rabe u značenju 'kućica za pse' ili 'koliba'.

*bätina*¹⁷ (u značenju 'štap'), *päs*¹⁸ 'životinja pas' s izvedenicom *psêto*. Pojedini leksemi u prepoznatljivim fonološkim realizacijama također se načelno mogu smatrati tipičnima za štokavštinu, npr. *čövik* u značenjima 'čovjek i muškarac', *misa*, *kāmēn*, *dübok* s komparativom *düblji*, dok su u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima uobičajenije realizacije *človik*, *maša*, *kamik* ili *kamek*, a često i *dibok*, *diblji*. Pritom valja istaći da navedene realizacije nisu isključivo štokavska značajka jer se u stanovitoj mjeri susreću i u drugim narječjima, posebice u govorima južnočakavskoga ikavskoga dijalekta na području Dalmacije. Za razliku od hajmaškoga govora, u govoru Oštarija, a isto tako i u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima, u značenju 'krilo' rabi se riječ *kreljut*, u značenju 'njiva' riječ *lapat*,¹⁹ u značenju 'livada' riječ *sinokoša*, u značenju 'vatra' riječ *oganj*, u značenju 'bolest' mađarizam *beteg*, u značenju 'raditi' rabi se glagol *delat*, a u značenju 'staviti' rabi se glagol *vrč*.²⁰ Isto tako, u govoru Oštarija, kao i u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima rabe se realizacije *maša* 'misa'. Realizacija *čovik* sukladna je hajmaškom i oštarskom govoru, dok je u gradišćanskohrvatskim ikavsko-ekavskim govorima uobičajeno *človik*. Riječ *godina* u oštarskom se govoru od starine rabi u značenju 'kiša', a u novije vrijeme i u značenju '12 mjeseci'.

U hajmaškom se govoru riječ *rüčak* rabi u značenju 'doručak', *jüžina* u značenju 'obrok u 12 h', *mála jüžina* u značenju 'obrok oko 4 ili 5 h popodne', dok je večernji obrok *včera*. Takav tip i raspored nazivlja susreće se npr. u govoru čakavskoga Kompolja blizu Otočca u Gackoj dolini, gdje je također *rüčak* 'doručak', a *jüžina* 'podnevni obrok'.²¹ Isto tako, sukladno hajmaškom govoru, u govoru Kompolja riječ *göđina* rabi se u vremenskom značenju '12 mjeseci', *krilo* u značenju 'dio životinjskoga tijela', *küća* u značenju 'kuća', *kázat* u značenju 'reći', *pokázat* u značenju 'pokazati', *sküpo* u značenju 'koje ima visoku cijenu', *bräv* u značenju 'ovan', *pöp* u značenju 'svećenik' (odnosi se na katoličko dijecezansko svećenstvo), *vrilo* u značenju 'izvor', *päs* 'životinja pas', zatim *bräšno*, *břdo*, *cüpela*, *cüra*, *cürica*, *drljäča*, *kükuruz*, *liväda*, *magärac*, *mömak*, *njüva*, *rät*, *šüma*, *törba*, *vättra*, *vöče*, *bölest*, glagoli *rädit*,²² *mětnut*, *trëbat*, *zaborävit*, imperativ *slüšaj*, prilozi *děšno*, *trüput*, čestica i veznik *sämo*, etnonimi *Šväbo* i *Šväbica*, glagol *ič* s prezentom *idem*, dvočlani izrazi kao *päda kiša*, zatim realizacija *čövik* u značenjima 'čovjek i muškarac', pa *kämen* te pridjev *dübok* s komparativom *düblji*.²³ Navedeni primjeri iz čakavskoga ikavsko-ekavskoga kompoljskoga govora, kojega je leksik donekle pod utjecajem obližnjih štokavaca, jasno pokazuju da se stanoviti štokavski utjecaj na govor nekadašnjih iseljenika

¹⁶ U gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima obično se u tom značenju čuje *Pojdi! Poslušajte!* (ili *Poslušnite!*)

¹⁷ U gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima obično se u tom značenju rabi inačica *batüca*.

¹⁸ U gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima obično se u tom značenju čuje riječ *kucak*.

¹⁹ U govoru Oštarija usporedno se rabi i realizacija *njüva*.

²⁰ U govoru Oštarija usporedno se rabi i glagol *mětnut*.

²¹ Vidi: Kranjčević, str. 864, 283

²² Usporedno s glagolom *rädit* u kompoljskom se govoru rabi glagol *dëlat* (Krpmotić, str. 812.), a sudeći prema potvrdama, može se pretpostaviti da se glagol *dëlat* još uvijek češće rabi od glagola *rädit*.

²³ Vidi: Isto, str. 184, 339, 349, 298, 655, 898, 45, 670, 1089, 604, 45, 46, 68, 73, 136, 136, 353, 378, 393, 419, 515, 832, 987, 1008, 1070, 1081, 40, 40, 812, 407, 1011, 1098, 904, 106, 1013, 875, 990, 209, 304, 87, 289, 141.

u Hajmaš mogao dogoditi prije njihove selidbe. Od navedenih hajmaško-kompoljskih leksičkih sukladnosti odstupa samo hajmaška realizacija *mīša* jer se u kompoljskom govoru još uvijek rabi čakavizam *māša*.²⁴ Za hajmaški je govor karakteristična i sintagma tipa *mīsec lipo sije*. U gradišćanskohrvatskim pak čakavskim govorima obično *misec sviti*, a u Kompolju *svīli*.²⁵ Međutim, i u Hajmašu *sūnce sviti i grije* kao u Gradišću, dok u Kompolju opet *svīli*. Navedene značajke upućuju na zaključak da su predci Hajmašana došli s područja između Ogulina i Otočca jer su pojedine značajke hajmaškoga govora bliže gradišćanskohrvatskim govorima i govorima ogulinsko-modruške udoline (naravno čakavskim, uključujući i hibridne s čakavskom osnovicom), a neke su opet bliže čakavskim govorima u Gackoj dolini.

Tako se npr. u hajmaškom govoru u značenju 'više' rabi prilog *već*, npr. *već nije čīsto īšlo* 'više nije išlo', *već nije dōbro hrvātski znāl* 'više nije znao dobro hrvatski'. Isto je i u gradišćanskohrvatskim govorima, dok u današnjem kompoljskom govoru prevladava realizacija *više*, ali još uvijek ima potvrda i s *već*, npr. *Kadi si već?* 'Gdje si više?', *To više ni vrāg nē zna*.²⁶ Valja ipak naglasiti da se u hajmaškom govoru prilog *vēc* rabi i u značenju 'već', npr. *osamdēsēt gōdīn sam vēc mīnil*, a također i u kompoljskom govoru,²⁷ dok se u gradišćanskohrvatskim govorima u tom značenju rabi realizacija *jur / ur*. U hajmaškom se govoru rabi riječ *kāmara* u značenju 'ostavnica, spremište za oruđe, ali i za žito', npr. *mēsto kadi se mōglo hālāt mētnit je kāmara*, odnosno *kāmara je i za žīto mētnit*. U Kompolju se riječ *kāmara* rabi u značenjima 'soba' i 'složena veća količina slame',²⁸ dok se u gradišćanskohrvatskim govorima ta riječ ne rabi. U hajmaškom govoru supostoje riječi *svīnja*, *křmača* i *prašćić* sa značenjima sukladnim onima u današnjem hrvatskom standardnom jeziku. U gradišćanskohrvatskim se pak govorima riječ *křmača* susreće samo u štokavaca, dok ostali gradišćanski Hrvati rabe samo riječi *svinja* i *prašćić*. Isto tako, u hajmaškom govoru supostoje realizacije *mōzāk* i *mōžđān* (u istom značenju). U gradišćanskohrvatskim se pak govorima rabi samo realizacija *moždani*, a u kompoljskom govoru *mōzak*.²⁹ U govoru Oštarija *mōzak* je 'klin kojim se vežu grede pri slaganju drvene kuće (brvnare)'. Dvočlani izraz *plītka vōda* rabi se u značenju 'plićak'. U gradišćanskohrvatskim štokavskim govorima također se rabi pridjev *plītak*, *plītka*, a izostaje izvedenica *plićāk*. U kompoljskom govoru rabi se pridjev *plītak*, *plītka*, -o i izvedenica *plićāk*,³⁰ a u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima samo pridjev *plitvo* i eventualno izvedenica *plitvina*. U hajmaškom su govoru usporedno u uporabi domaća riječ *rōda* i i mađarizam *gōja* (prema mađ. *golya*). U gradišćanskohrvatskim govorima redovito izostaje domaća riječ, a mađarizam *goja* susreće se u čakavaca u srednjem i južnom Gradišću u Austriji te, naravno, u gradišćanskohrvatskim govorima u Mađarskoj. U kompoljskom se pak govoru rabi domaća riječ *rōda*.³¹ Izraz *pōldrug sāta* u hajmaškom govoru znači 'sat i

²⁴ Isto, str. 399.

²⁵ Isto, str. 950.

²⁶ Isto, str. 1071 i 1078.

²⁷ Isto, str. 1071.

²⁸ Isto, str. 289.

²⁹ Isto, str. 421.

³⁰ Isto, str. 628.

³¹ Isto, str. 860.

pol'. Prvi dio toga izraza poznat je i u gradišćanskohrvatskim govorima, ali se u tim govorima ne rabi turcizam *sat*, nego romanizam *ura*. U kompoljskom pak rječniku nisam našla realizaciju *poldrug* i sl., ali se rabi turcizam *sát*.³² Prilog *mörebit* u značenju 'možda' uobičajen je u gradišćanskohrvatskim govorima, a bio je uobičajen i u govoru Oštarija. U kompoljskom je pak rječniku zabilježena realizacija *mörda*.³³ Zanimljiva je međutim hajmaška kombinacija tipa *mörebit da sam zäboravil* 'možda sam zaboravio' jer glagol *zaboravit* ima drukčiju raspodjelu. Taj se glagol naime uopće ne rabi u gradišćanskohrvatskim govorima nego isključivo glagol *zabit* u tom značenju. Glagol *zaborävit* rabi se u kompoljskom govoru.³⁴

U hajmaškom govoru *čėsan* i *lük* označavaju dvije različite vrste povrća. U kompoljskom se govoru ne rabi *česan* nego *česnjäk* i *lük*, i to kao istoznačnice.³⁵ Sukladno hajmaškomu govoru, u oštarskom se govoru rabi realizacija *čėsän*. U značenju 'jaje' u hajmaškom se govoru rabi riječ *jäjce*. S velikom vjerojatnošću možemo pretpostaviti da je to nekoć bio deminutiv koji je izgubio značenje deminutivnosti i preuzeo značenje polazne riječi koja se prestala rabiti. Posve isto se dogodilo u gradišćanskohrvatskim govorima, dok je u kompoljskom govoru i danas osnovna riječ *jäje*, a umanjena *jäjce*.³⁶ U većini gradišćanskohrvatskih govora uobičajena je promjena *n > nj* u glagola tipa *činjit*, *načinjit*, *učinjit*. Isto je i u hajmaškom govoru, npr. *Zäšto si tö učinjil?* U kompoljskom pak govoru izostaje ta promjena pa je zabilježena realizacija *učinit*.³⁷ Zanimljiva je i hajmaška kombinacija tipa *mät rädi*. U gradišćanskohrvatskim ikavsko-ekavskim govorima rabi se realizacija *mät dëla*, a isto tako i u Oštarijama, barem u starijega naraštaja. Kompoljska je realizacija kombinacija obiju mogućnosti jer se rabi imenica *mät* (i *mäter*) te usporedno glagoli *rädi* i *dëla*.³⁸

U hajmaškom je govoru zanimljiv i sintagmatski sklop *doma kod kuće*, npr. *Döma kod küće smo hřvätiski divänili*. Sintagma *doma kod kuće* i danas se može čuti u pojedinim govorima ogulinskoga kraja. U kompoljskom je rječniku zabilježen izraz *kod küće*,³⁹ dok natuknica *doma* izostaje. Protivno tomu, u gradišćanskohrvatskim govorima rabi se samo prilog *doma*. U oštarskom se pak govoru susreće i prilog *dömaka*, npr. *idem dömaka*. U hajmaškom govoru također susrećemo kombinacije tipa *kätkad(a) döjde*. Građa iz kompoljskoga rječnika omogućuje kombinaciju *kädkad döjde*.⁴⁰ Sukladna se glagolska realizacija rabi i u gradišćanskohrvatskim govorima. U značenju 'katkad' rabi se u čakavskim govorima sukladnica *koč / kuoč*, dok je realizacija *kätkad* uobičajena u gradišćanskohrvatskim štokavskim govorima. U hajmaškom se govoru rabi riječ *märva* u značenju 'stoka (konj, krava i sl.)'. U gradišćanskohrvatskim govorima nema riječi *marva*, nego se u značenju 'stoka' isključivo rabi riječ *blägo*. U tom se značenju ta riječ rabi i u oštarskom govoru, npr.

³² Isto, str. 880.

³³ Isto, str. 419.

³⁴ Isto, str. 1098.

³⁵ Isto, str. 83 i 384.

³⁶ Isto, str. 272.

³⁷ Isto, str. 1025.

³⁸ Isto, str. 400, 812 i 104.

³⁹ Isto, str. 315.

⁴⁰ Isto, str. 286 i 115.

Āzreni blāgo! 'izagnaj blago van'. U kompoljskom se pak govoru usporedno rabe riječi *mārva* i *blāgo*.⁴¹ U hajmaškom se govoru prilog *jāko* rabi za oznaku intenziteta, dok se prilog *mnogo* / *mlogo* rabi za oznaku nečega što se broji, npr. *jāko slābo*; *jāko škūra*; *Lūci je se jāko vīdil*; *tūj nam se jāko vīdilo*; *još jāko dūgo dūrā*, ali *mnōgo*, odnosno *mlōgo nōvāc*. U gradišćanskohtvatskim se govorima također rabi prilog *jako*, ali se ne rabi *mnogo* / *mlogo*, nego prilog *čūda*. U istom se značenju prilog *čūda* rabi i u oštarskom govoru. U kompoljskom se govoru također za oznaku intenziteta rabi prilog *jāko*, npr. *jāko skūpo*, *jāko līpo*, dok se za oznaku množine usporedno rabe prilozi *čūdo* i *pūno*.⁴² Hajmaški govor karakteriziraju i sintagme tipa *pōp je prōdikāl* 'dijecezanski svećenik je propovijedao'. Istovjetna se sintagma rabi u oštarskom govoru, a gotovo istovjetna sintagma *pōp je prōdikāl* rabi se i u kompoljskom govoru.⁴³ U čakavskim se gradišćanskohtvatskim govorima naziv *pōp* susreće vrlo rijetko jer se uglavnom u tom značenju rabi riječ *gospodin*. U hajmaškom se govoru rabi latinizam *plebānija* u značenju 'župa'. Srodan talijanizam *plovānija* (prema tal. *piovano*) udomaćio se u oštarskom govoru, odnosno u kompoljskom *plovānija*,⁴⁴ dok se u gradišćanskohtvatskim govorima rabi germanizam *fāra*. Dvočlani nazivi *rūškovo dŕvo*, *rāstovo dŕvo* i *vōčne dŕvo* u hajmaškom govoru imaju značenja 'stablo kruške', 'stablo hrasta' i 'voćka, tj. stablo voća'. U kompoljskom su rječniku zabilježene imenice *dŕvo* u značenju 'stablo' i *vōče* 'voće', te pridjevi *rūšvov* 'kruškov' i *rastōv*, *rastōva*, *-o* 'hrastov, -a, -o'.⁴⁵ Nema međutim potvrda o uporabi dvočlanih naziva sukladnih onima u Hajmašu. U gradišćanskohtvatskim se pak govorima susreću dvočlani nazivi *hruškovo drivo*, *rastovo drivo* i *sadovno drivo* (potonje u značenju 'stablo voća'). Čakavizma *drivo* nema ni u oštarskom govoru, nego samo inačica *dŕvo* u značenju 'stablo'.

U hajmaškom je govoru niz riječi i naziva (domaćih i romanizama) kojih sukladnice susrećemo i u gradišćanskohtvatskim čakavskim govorima, i u kompoljskom govoru, i u govorima s čakavskom osnovicom u ogulinsko-modruškoj udolini. Toj skupini pripadaju npr. hajmaške imenice *famīlija* 'obitelj', *mērlin* u značenju 'mrkva', *nāčve* 'drveno korito u kom se mijesi kruh', *pōndiljak* (rjeđe *pōndijak*) 'ponedjeljak', *prodikālница*⁴⁶ 'propovjedaonica', *pūstara* 'neobrađeno zemljište', *rāca* 'patka', *stēna* 'pregradni zid', *žitak* 'život', glagol *dūrāt* 'trajati', prilozi *dōst* 'dosta' i *nājprvo* 'najprije', prijedlog *med* 'među'.⁴⁷ Toj skupini pripadaju i hajmaške imenice *lāsi* u značenju 'kosa', *pētāj* 'pijetao', *potpāuz* 'pazuh' i *škījāk* 'šešir, klobuk'. Imenica *lāsi* u istom se značenju rabi u oštarskom govoru. Isto vrijedi za inačice *lāsi* i *vlāsi* u gradišćanskohtvatskim govorima. U kompoljskom se govoru toj riječi suzilo značenje pa su *vlāsi* samo 'kosa u muškarca'.⁴⁸ U kompoljskom

⁴¹ Isto, str. 32 i 399.

⁴² Isto, str. 273, 88 i 805.

⁴³ Isto, str. 773.

⁴⁴ Isto, str. 629.

⁴⁵ Isto, str. 140, 1081, 869 i 828.

⁴⁶ Zanimljivo je da se usporedno s tudicama *prodikat* 'propovijedati' i *prodikalnica* 'propovjedaonica', u Hajmašu sačuvala domaća riječ *propovītkā* 'propovijed' kao tvorbeno nemotivirana riječ na sinkronijskoj razini.

⁴⁷ U kompoljskom su rječniku zabilježene potvrde *mērlin* (str. 405), *nāčve* (str. 441), *pondīljak* (str. 668), *prodikālница* (str. 773), *pūstara* (str. 806), *rāca* (str. 811), *stēna* (str. 931), *žitak* (str. 1180), *dūrāt* (str. 143), *dōst* (str. 128), *nājprvo* (str. 455), *med* (str. 402).

⁴⁸ Isto, str. 1080.

se govoru rabi inačica *petěj* 'pijetao',⁴⁹ *krļjāk* 'šešir',⁵⁰ a u gradišćanskohrvatskim govorima inačice *petej* i *peteh*, *krļjača* i *krjača*. Prijedložno-imenička sraslica *potpauz* (rjeđe *potpaza*) 'pazuh' rabi se u gradišćanskohrvatskim ikavsko-ekavskim govorima. U oštarskom se govoru rabi realizacija bez prijedloga *pāvuz* (s provedenim premetanjem *pazuv* > *pavuz*), a u kompoljskom je rječniku zabilježena realizacija *pāz* u tom značenju.⁵¹ U hajmaškom su govoru uobičajene sintagme *škûra večēer*, *škûra nôc*. Romanizam *škur* 'taman' rabi se i u kompoljskom govoru,⁵² a također u govorima ogulinskoga kraja, kao i u gradišćanskohrvatskim govorima. Isto se može reći i za imperativne izraze tipa *Dôjdi sîmo!* *Hôdi sîmo!* 'dođi ovamo'. U kompoljskom govoru ti izrazi glase *Dôjdi sîmo!* *Ôdi sîmo!*,⁵³ a u Gradišću su obično u inverziji *Simo hodi!* I inače je prilog *sîmo* uobičajen u svim navedenim govorima, npr. u hajmaškom *jědan je sîmo dđđāl*. U tom se govoru susreće i rečenica *Děd i stâri dđd su nâtrâg prošli u Hřvâtsko* ('djed i pradjed su otišli natrag, tj. vratili se u Hrvatsku'). Potpuno istovjetna rečenica može se čuti i u pojedinim gradišćanskohrvatskim govorima, posebice u južnijem dijelu Gradišća, gdje se ne rabi dvočlani naziv *stari otac*, nego *ded*. U gradišćanskohrvatskim se govorima također rabi glagolski pridjev radni *prošli* u značenju 'otišli', a također i ime države u srednjem rodu. Navedeni je glagolski pridjev u tom značenju moguć i u kompoljskom govoru, ali se umjesto dvočlanoga naziva *stari ded* rabi izvedenica *prăded*.⁵⁴ Hajmaška sintagma *čôvik je nûtri sîdil* također je moguća i u kompoljskom govoru,⁵⁵ dok se u gradišćanskohrvatskim govorima, kako je već spomenuto, rabi starija fonološka inačica *človik*. Oštarska realizacija *čôvik* sukladna je hajmaškoj i kompoljskoj. U svim je razmatranim govorima moguća sintagma sukladna hajmaškoj *četrděsēt dān je dŭralo* 'trajalo je 40 dana'. U kompoljskom bi govoru ta sintagma glasila *četrděset dān je dŭralo*.⁵⁶

U hajmaškom se govoru rabi blagdansko ime *Svŭ svĕci* (1. studenoga). U ogulinsko-modruškoj udolini i u Kompolju⁵⁷ rabi se pak inačica *Sŭsveti*, pa su u tom primjeru govori ogulinskoga kraja i kompoljski govor bliži gradišćanskohrvatskim govorima nego hajmaškomu govoru.

Po nekim je leksičkim realizacijama hajmaški govor znatno bliži gradišćanskohrvatskima nego npr. kompoljskom govoru. Tako se npr. u hajmaškom govoru rabe imenice *žěldāc* u značenju 'žir, želud' i *păstŭr*. Realizacija *pastir* rabi se i u svim gradišćanskohrvatskim govorima, a u Kompolju turcizam *čôban*.⁵⁸ Valja pretpostaviti da je hajmaška imenica *žěldāc* nekoć bila deminutiv koji je izgubio značenje deminutivnosti i potisnuo iz uporabe polaznu imenicu od koje je izveden. U gradišćanskohrvatskim se govorima rabi imenica *želud* u tom značenju, a u kompoljskom govoru *žŭr*.⁵⁹

⁴⁹ Isto, str. 615.

⁵⁰ Isto, str. 341.

⁵¹ Isto, str. 607.

⁵² Isto, str. 969.

⁵³ Isto, str. 887 i 535.

⁵⁴ Isto, str. 702.

⁵⁵ Vidi sastavne elemente na str. 87, 88 i 514.

⁵⁶ Postavka je moguća na temelju podataka u kompoljskom rječniku na str. 80, 100 i 143.

⁵⁷ Vidi: Kranječević, str. 889.

⁵⁸ Isto, str. 87.

⁵⁹ Isto, str. 1180.

Po fonološkim realizacijama pojedinih leksema hajmaški je govor također bliži gradišćanskohrvatskima i govorima ogulinskoga kraja nego kompoljskomu govoru, npr. u Hajmašu *tōrāk* 'utorak', *čētrtak* 'četvrtak', *sōbota* 'subota', *r ūška* 'kruška', u Oštarijama *tōrak*, *čētrtak*, *sōbota*, u gradišćanskohrvatskim ikavsko-ekavskim govorima najčešće *torak*, *četrtak*, *sobota* te inačice *hruška* i *ruška*. U kompoljskom se pak govoru rabe fonološke inačice *utōrak*, *čētvrtāk*, *subōta* i *r ūšva*.⁶⁰ Neke su pak značajke zajedničke svim razmatranim govorima, npr. u Hajmašu *čēr* 'jučer', na gradišćanskohrvatskom govornom području i u Kompolju *čer* i *čera*, u Oštarijama *čera*.

U hajmaškom je govoru još niz realizacija koje su sukladne gradišćanskohrvatskima, npr. imenica e-sklonidbe *bīka* u značenju 'bik', zatim imenice *lastōvica* 'lastavica', *mrv ūnac* 'mrav', *pōkōp* 'sprovod', *škōpa* 'vrsta slame kojom se pokriva krov', *z ūbi* u značenju 'usta', glagoli *dōjit* u značenju 'musti' (npr. *t ūj smo dōjili mlīko*), glagol *svētīt* 'blagoslivljati' s imeničkom izvedenicom *svētīlo* 'predmet u obliku štapića, u kojem je blagoslovljena voda', npr. *Svētīlom su žīto svētīli*, i *škr ūnju su s ōtim svētīli*. *Mārкова - ōnda su žīta svētīli*. Toj skupini pripada i glagol *vīdit* se u značenju 'svidati se', npr. *t ūj nam se jāko vīdilo* 'tu nam se jako svidalo' te glagol *pōznat* u značenju znati, tj. kada se ne odnosi na poznavanje ljudskih bića, npr. *Rībe nīsmo pōznali*. Tu su i prilozi *nīgdŕ* 'nigdje' i *od nīgdŕ* 'niotkuda, niodakle'. Hajmaška sintagma *kŕt rōva* 'krtica ruje' također je, kako je već spomenuto, uobičajena u gradišćanskohrvatskim govorima. U značenju 'jastreb' u Hajmašu se rabi realizacija *pīj ūn*, a u brojnim gradišćanskohrvatskim govorima *pījuk*. U Hajmašu se rabi imenica *lutrān* 'protestant' i pridjev *lutrānski* 'protestantski', a u gradišćanskohrvatskim govorima u istom značenju *lutor* i *lutorski*. U Hajmašu je blagdan *Mācīcova nēdīja / nēdīlja* 'Cvjetnica', a u Gradišću u istom značenju *Mācīcna nēdīja / nēdīlja*. Po tom se ti govori razlikuju od npr. govora Oštarija, Ogulina i Kompolja, u kojima se rabi ime *Cvitnica*. Hajmaška sintagma *mācice su svētīli* u značenju 'vrsta biljke s baršunastim vrškovima koja se blagoslivlja na Cvjetnicu' može se čuti i u Gradišću.

Glagol *zb ūrgat se* u hajmaškom se govoru rabi u značenjima 'izgubiti se, zabuniti se, zbuniti se uznemiriti se' (zavisno o kontekstu), npr. *kāko sam zb ūrgan* 'kako sam zbunjen'. U gradišćanskohrvatskom se glagol *zburkat se* rabi u značenju 'uznemiriti se'. U kompoljskom se pak govoru rabi glagol *zb ūrgat* u značenju 'pomiješati sve zajedno'.⁶¹

S druge strane, u hajmaškom je govoru niz turcizama različitoga tipa, koje gradišćanskohrvatski govori ne poznaju, npr. *bārjak* 'zastava', *b ūnār* 'zdenac', *čākšīre* 'hlače', *čārape*, *čōrba* 'juha', *čēlav* 'koji je bez kose', *č ūprijā* 'most', *div ūnit* 'razgovarati' (npr. *mōrem div ūnit*, *mōremo mālo div ūnit*), *dr ūm* 'cesta', *d ūčān* 'prodavaonica', *hālāt* 'oruđe, alat', *hālviija* 'dvorište, avlija', *kāšika* 'žlica', *kōmšīja* 'susjed', *kōmšīnstvo* 'susjedstvo', *komšīnsko sēlo* 'susjedno selo', *mēnd ūše* 'naušnice', *ōdāk* 'dimnjak', *ōdākār* 'dimnjačar', *pēnder* 'prozor', *rākīja*, *sākāk* 'ulica, sokak', *sāt* 'ura', *šāmīja* 'rubac', *šāmīca* 'rupčić', *tāvān* 'prostor pod krovom', *zānāt* 'obrt'. Toj skupini možemo dodati i grecizme usvojene preko turskoga, npr. *jēptino* 'koje je niske cijene, jeftino', *krēvet* 'postelja', te ostale grecizme kao npr. *hījada* 'tisuća' i *pōdrum*. Tek dio tih turcizama rabi se u govorima ogulinskoga kraja, još ih je više u kompoljskom govoru, ali drugi dio navedenoga leksika

⁶⁰ Isto, str. 1059, 84, 939, 940 i 868.

⁶¹ Isto, 1156.

izostaje u govorima s čakavskom osnovicom u kraju iz kojega Hajmšani potječu. Ta se tvrdnja odnosi na lekseme *čorba*, *ćuprija*, *halvija*, odnosno *avlija*, zatim *menđuše*, *ođak*, *ođakar*, *penđer*, *sakak*, odnosno *sokak*, *šamija*, *šamica*, *čakšire*, *tavan*, a djelomice i na grecizme *hiljada*, *podrum*. Tako se npr. u Kmpolju, kao i na gradišćanskohrvatskom govornom području, umjesto hajmaškoga turcizma *tavan* rabi riječ *pôd* u značenju 'prostor ispod krova', a umjesto grecizma *podrum* domaća riječ *pîvnica* u istom značenju.⁶² Neki se leksemi u kmpoljskom govoru rabe u istom značenju kao u hajmaškom, ali u drukčijoj fonološkoj inačici, kao npr. *alât*.⁶³ dok neki drugi imaju drukčije značenje pa je u Kmpolju *kăšika* 'drvena lopatica na mlinskom kotaču'.⁶⁴ S druge strane, u hajmaškom govoru izostaju neki uobičajeni turcizmi kao npr. *kapija*, a u tom se značenju rabi dvočlani izraz *pûtska vrâta*. Umjesto tuđice *škrť* rabi se sintagma *zâ se je taj čövík*, tj. 'škrť je'. Unatoč tim iznimkama, znatno veća zastupljenost turcizama u hajmaškom govoru nego u bilo kojem drugom govoru kojemu je osnovica čakavski ikavsko-ekavski dijalekt, bilo u matičnoj domovini ili u dijaspori, upućuje na zaključak da su predci Hajmašana došli u snažniji kontakt s nekim štokavskim govorima nakon iseljenja iz svoje prvotne postojbine. Taj je štokavski govor utjecao na hajmaški uglavnom na leksičkoj razini.

Budući da razmatrani govor pripada hrvatskoj dijaspori u Mađarskoj, ne začuđuje veći broj mađarizama u tom govoru, npr. već spomenuti pridjev *bütast* 'glup' (prema mađ. *buta*), imenice *kâtana* 'vojník' (prema mađ. *katona*), *kûnja* 'kuhinja' (prema mađ. *konyha*), *šârloš* 'onaj koji ima srp, kosac' (prema mađ. *sarlós*). Od potonjega je izvedeno blagdansko ime *Šârloška* (u prijevodu 'Srpnica'), a označuje blagdan Gospina pohoda sv. Elizabeti, koji se u Panoniji tradicionalno slavi 2. srpnja.⁶⁵ Veći je broj mađarizama zajednički hajmaškom govoru i u gradišćanskohrvatskim govorima, npr. već spomenuta imenica *gôja* 'roda' (prema mađ. *golya*), *bôsörka* 'vještica' (prema mađ. *boszorkány*), *notârúš* 'bilježnik' (prema mađ. *nótárius*), zatim *tôlmăč* 'tumač' (prema mađ. *tolmács*), te mađarski oblici latinskih naziva mjeseci tipa *apriluš* 'travanj', *májúš* 'svibanj' (prema mađ. *május*), npr. u *aprilušu*, u *mājušu*. Neki od hajmaških mađarizama susreću se i u kmpoljskom govoru, npr. u Hajmašu *băkănde* 'vrsta teške obuće' (prema mađ. *bakancs*), u Kmpolju *băkanže*.⁶⁶

Sukladno ostalim hrvatskim govorima s područja nekadanje Austro-Ugarske Monarhije, u hajmaškom se govoru također susreću različiti germanizmi. Uglavnom su istovjetni germanizmima iz gradišćanskohrvatskih govora, npr. *šnâjder* 'krojač' (prema njem. *Schneider*) i hibridna izvedenica s domaćim sufiksom *šnâjderka* 'krojačica', *fârba* (prema njem. *Farbe*), *fârbâr* 'ličilac' (prema njem. *Färber*) te hibridne glagolske izvedenice s domaćim sufiksom *fârbat* 'ličiti' (prema njem. *färben*) i *mâlat* 'crtati' (prema njem. *malen*).⁶⁷ Analogno germanizmu *štîgnice* 'stube' (prema njem. *Stiege*), u hajmaškom se govoru još rabi i imenica *štîge* u značenju 'ljestve', premda se u njemačkom jeziku u tom značenju rabi imenica *Leiter*.⁶⁸ S druge strane, germanizam *Făšinjak* (prema njem. *Fasching*) rabi se u hajmaškom

⁶² Isto, str. 636, 637 i 623.

⁶³ Isto, str. 4.

⁶⁴ Isto, str. 297.

⁶⁵ U pojedinim gradišćanskohrvatskim govorima u Mađarskoj rabi se za taj blagdan ime *Marija od serpa*

⁶⁶ Kranjčević, str. 15.

⁶⁷ U gradišćanskohrvatskom se rabi inačica *moljat*, odnosno *mojat*.

⁶⁸ U gradišćanskohrvatskim govorima rabi se imenica *stige* u značenju 'stube' i *lojtre* u značenju 'ljestve'.

i u brojnim gradišćanskohrvatskim govorima, dok se u preostalim gradišćanskohrvatskim govorima rabi hrvatski čakavski naziv *mesopust*, također u Oštarijama *měšopust*, u Kompolju *mesopúst*.⁶⁹ Očit se utjecaj njemačkoga jezika na hajmaški govor prepoznaje i u hibridnoj sintagmi *světi Jöhan*, npr. *Světi Jöhan iz Něpomuka je náš světak*. Dvočlani naziv *crveno vino* u značenju 'crno vino' prevedenica je njemačkoga naziva *Rotwein*.⁷⁰ Zato je u Hajmašu osnovna podjela vina na *crveno vino* i *bělo vino*.

Još je nekoliko leksičkih zanimljivosti u hajmaškom govoru. Tako se glagol *š'ibat* rabi u značenju 'krečiti', npr. *čēr sam š'ibāl* 'jučer sam krečio'. Budući da su i Hajmašani njegovali običaj simboličnoga šibanja djece na blagdan Nevine dječice, rabili su imenicu *ž'ubrika* u značenju 'šiba kojom se šibalo djecu na *Sitne d'ice dān*', te glagol *ž'ubrikat* u značenju 'šibati *ž'ubrikom*'. U značenju 'košnica' u hajmaškom se govoru rabi riječ praslavenskoga podrijetla *lubūrka* (prema praslav. *lub* 'kora od drveta, *lubura* 'kotarica od kore od drveta').⁷¹ Riječ *košnica* se u Hajmašu ne rabi, pa opis značenja te riječi na hajmaškom govoru glasi: *lubūrka je kadi su čēle živili*. Pozornost valja posvetiti i hajmaškim prilozima *kōmaj* u značenju 'jedva' i *kādarkōli* u značenju 'bilo kada'. Ti se prilozima danas ne rabe ni u kompolskom govoru ni u govorima ogulinskoga kraja. Usporedba sa slovenskim prilozima *kōmaj* i *kādarkōli* još su jedan podsjetnik koliko su hrvatski govori u prošlosti na leksičkoj razini bili bliski slovenskima.

Kada se broj govornika hrvatskoga jezika u Hajmašu smanjio na mali broj ljudi, hajmaški je govor još uvijek bio vitalan pa su se usvajale i nove "moderne" riječi, kao npr. *privatizācija*.

Dio blagdanskih imena koja se rabe u hajmaškom govoru, na leksičkoj je i morfološkoj razini istovjetan imenima u govorima ogulinsko-modruške udoline, te onima u kompolskom govoru i u većini gradišćanskohrvatskih govora. Toj skupini pripadaju hajmaška blagdanska imena *Č'ista srēda* 'prvi dan korizme, Pepelnica', *Vāzam* 'Uskrs', *Svēta Tēlova*⁷² 'Tijelovo', *Velika Māša* 'Velika Gospa' (15. kolovoza), *Māla Māša* 'Mala Gospa' (8. rujna), (*Sveti Mikula* (6. prosinca). Zajedničko se ime rabi i za Dušni dan (2. studenoga), ali u Hajmašu u množinskom obliku *Mrtve göde*, isto npr. u Oštarijama na *Mrtvé göde*, dok se u gradišćanskohrvatskim govorima i u Kompolju rabi to dvočlano ime u jednini, tj. *Mrtvi god*. Za blagdan Duhova rabi se poimeničeni pridjev ženskoga roda: u Hajmašu *Svēta Dōva*, u Kompolju *Dōva*.⁷³ U Ogulinu se također rabi taj oblik, ali sa sačuvanim fonemom *h* i bez sažimanja samoglasnika, tj. *Dūhova*. U Oštarijama se za to blagdansko ime rabi dugi oblik množine muškoga roda *Dūovi*, a u gradišćanskohrvatskim govorima najčešće kratka množina muškoga roda, tj. *Duhi*. Hajmaško ime *Bēla nēdilja* u nešto drukčijoj fonološkoj inačici rabi se i u ogulinskom kraju i u Gradišću.⁷⁴ Tri dana prije blagdana

⁶⁹ Vidi: Kranjčević, str. 405.

⁷⁰ U gradišćanskohrvatskim je govorima uobičajena inačica *črljeno vino*.

⁷¹ Vidi: Skok, knj. 2., str. 322.

⁷² U gradišćanskohrvatskim govorima, u ogulinskom kraju i u Kompolju to se blagdansko ime rabi bez antepironanoga pridjeva *sveta*, tj. rabi se samo poimeničena imenica *Telova*.

⁷³ Vidi: Kranjčević, str. 131.

⁷⁴ Za kompolski govor nemam podataka.

Spasova u Hajmašu se nazivaju *krížovski dâni*. U gradišćanskohrvatskim je govorima uobičajena fonološka inačica *kríževski dani*, a npr. u Ogulinu tvorbeno inačica *kríževački dani*.⁷⁵ Blagdan svetoga Josipa (19. ožujka) u Hajmašu se naziva *Svêti Jôžef*. Realizacija *Sveti / Svieti Jožef / Juožef* uobičajena je i u gradišćanskohrvatskim govorima kao posljedica inojezičnoga utjecaja, dok se npr. u Ogulinu rabi blagdansko ime *Svêti Jôsip*, a u Oštarijama i Kopolju *Josipova*. Hajmaško blagdansko ime *Nôva gôdina* (1. siječnja) na leksičkoj je razini istovjetno u govorima ogulinsko-modruške udoline i u kopoljskom govoru, dok se u gradišćanskohrvatskim govorima rabi leksička inačica *Novo / Nuovo leto / lieto*. Hajmaško ime *Velika nêdilja* 'tjedan prije Uskrsa, Veliki tjedan' na leksičkoj je razini sukladno kopoljskomu imenu, dok se npr. u Oštarijama i Ogulinu u tom značenju rabi leksička inačica *Vêliki čêdan*. Gradišćanskohrvatska realizacija *Veliki tajedan* i ogulinska *Veliki čedan* fonološke su inačice, ali su sukladne na leksičkoj razini. Blagdan Nevine dječice (28. prosinca) u hajmaškom se govoru naziva *Sîtno d'ice dân*. Isti sintagmatski ustroj, ali s drukčijim pridjevskim leksemom rabi se i u govoru Oštarija, tj. *Drôbne d'icê dân*, također i u govorima s čakavskom osnovicom oko Karlovca i Duge Rese.⁷⁶ U gradišćanskohrvatskim se pak govorima za taj blagdan rabe imena *Nekrivična dica / dičica* i *Mladenci / Mladienci*.

Jedan leksički detalj nedvojbeno upućuje na podrijetlo Hajmašana iz kraja koji nije daleko od Ogulina, a to je blagdansko ime *Svêtica* 'Sviječnica' (2. veljače) i *Drûga Svêtica* 'Blagovijest' (25. ožujka). U Ogulinu i Oštarijama Sviječnica se naziva *Prva Svetica*, u ogulinskom Zagorju *Prva Svêtica*, dok se u Kopolju rabi ime *Svičnica*,⁷⁷ a u Gradišću je najčešća inačica *Svičnjica*. U Ogulinu i Oštarijama Blagovijest se naziva *Druga Svetica*, u ogulinskom Zagorju *Drûga Svêtica*, dok se u Kopolju rabi množinsko ime *Blâgovisti*,⁷⁸ a na gradišćanskohrvatskom govornom području najčešće je ime *Nazvišćenje*.⁷⁹

Iz hajmaške frazeologije zabilježila sam realizacije *tâko dâleko smo s crkvom* 'dotle smo stigli s crkvom' i zanimljivi frazem *fâli mu jêdno kôlo* sa značenjem 'blesav je'.

Izbor iz leksičke semantike

U hajmaškom se govoru, kako je već spomenuto, riječ *čôvîk* rabi u značenju 'čovjek' i 'muškarac', a zanimljivo je da je *muškârac* uglavnom stilski obilježena riječ koja se rabi u značenju 'muškarčina, jak muškarac', premda može biti i stilski neutralan naziv osobe muškoga spola. Stilski je neutralno značenje te riječi npr. u rečenici: *Trî muškârcâ smo bili u familiji*. Kao i u gradišćanskohrvatskim govorima, pridjev *kršćânski* znači samo 'katolički' i ne odnosi se na druge kršćanske skupine. Riječ *nêdija* rabi se u značenju 'nedjelja i tjedan', a riječ *kûća* u značenju 'kuća' i 'soba'. U sintagmi *sâki mîsec* riječ *mîsec* označuje

⁷⁵ Za kopoljski govor nemam podatak.

⁷⁶ Vidi: Marinko Perušić, *Rječnik čakavsko-kajkavskih govora karlovačko-dugoreškoga kraja*, Karlovac, 1993., str. 22.

⁷⁷ Vidi: Kranjčević, str. 948.

⁷⁸ Isto, str. 32.

⁷⁹ Za svoga gotovo dvadesetogodišnjega terenskoga istraživanja hrvatskih blagdanskih imena u domovini i dijaspori, nigdje nisam naišla na imena (*Prva*) *Svetica* i *Druga Svetica* za blagdane Sviječnice i Blagovijesti, osim u govorima s čakavskom osnovicom na širokom području ogulinsko-modruške udoline, te u Hajmašu.

‘dvanaesti dio godine’, a u sintagmi *mīsec līpo sīje* označuje ‘Zemljin satelit’. Riječ *kīp* rabi se u Hajmašu u značenju ‘slika’, kao u gradišćanskohrvatskim govorima, dok u Kmpolju *kīp* znači ‘statua’.⁸⁰ Protivno tomu, stara hrvatska imenica *rūb* u značenju ‘stolnjak’ rabi se i u Hajmašu i u Kmpolju. Zanimljivo je da u hajmaškom govoru, premda se sačuvala riječ *rūb* u značenju ‘stolnjak’, nije se sačuvala riječ *rubac* koja je etimologijski gledano deminutiv imenice *rūb* u spomenutom značenju. U Kmpolju se pak i danas usporodno rabe *rūb* i *rubāc*,⁸¹ dok se u Hajmašu, kako je već spomenuto, u značenju ‘rubac’ rabi turcizam *šāmija*. Taj odnos također potkrjepljuje tvrdnju da su predci današnjih Hajmašana nakon iseljenja došli u kontakt s nekim štokavskim govorom. Valja još napomenuti da u hajmaškom govoru imenica *rūblje* nije zbirna imenica od hajmaškoga *rūb*, nego se rabi u značenju ‘odjeća općenito’. Hajmaška riječ *lice* označuje samo jednu stranu lica, dok se cijelo ljudsko lice naziva *öbraz*. Riječ *sāt* u jednini označuje jedinicu vremena, dok u množinskom obliku *sāte* označava napravu, obično zidnu, npr. *to su sāte* ‘to je zidna ura’. Riječ *škrinja* u Hajmašana znači ‘mrtvački kovčeg’. U hajmaškom se govoru pod nazivom *glīva* podrazumijeva svaka gljiva, jestiva i nejestiva. Za otrovnicu se kaže *dīvja glīva*. U gradišćanskohrvatskim pak govorima *glīva* je samo otrovnica, dok za jestive gljive ne postoji opći naziv, nego pojedinačni po vrstama, tj. *vrganj*, *pečurva*, *loclin* itd.

Značenje riječi *nīš* uvjetovano je rečeničnim ustrojstvom. Riječ *nīš* znači ‘ništa’ u rečenici *Ni jēdnu mōlitvu nē znām, bāš nīš*. U rečenici *Mēsa nīš nīje bilo* riječ *nīš* zapravo znači ‘uopće, nimalo’. Ta je značajka zajednička hajmaškom i gradišćanskohrvatskim govorima.

Zaključne napomene

Premda bi bila zanimljiva usporedba hajmaškoga govora s različitim govorima s čakavskom osnovicom u ogulinsko-modruškoj udolini, u ovom je radu najviše uspoređivan s govorom Oštarija, jer je to jedan od govora s toga područja koji je u nešto manjoj mjeri bio izložen međunarječnim prožimanjima. Stoga je prikladan za usporedbe s hajmaškim govorom kojega je osnovica također čakavska, ikavsko-ekavska. Usporedba s gradišćanskohrvatskim govorima vršena je zato što gradišćanski Hrvati, ikavsko-ekavski čakavci, uglavnom potječu s područja od Ogulina prema Karlovcu. Te usporedbe, te osobito usporedba s kmpoljskim govorom u Gackoj dolini, navode na zaključak da Hajmašani nisu podrijetlom s narječne tromede koja je bila istočno i sjeveroistočno od Ogulina. Predci Hajmašana najvjerojatnije su živjeli južno od Ogulina, bliže ogulinskomu Zagorju. Moguće je pretpostaviti da su bili smješteni južno ili jugoistočno od ogulinskoga Zagorja, prema Lici. Na hajmaški govor s čakavskom osnovicom znatno je više utjecala štokavština nego kajkavština. Kajkavizmi iz hajmaškoga govora susreću se i u Ogulinu, te posebice u govorima u zaselcima ogulinskoga Zagorja, na susretištu triju narječja, ali ih je u hajmaškom govoru znatno manje. Inonarječni utjecaj na hajmaški govor nije na svim jezičnim razinama jednako izražen, a najočitiji je na leksičkoj razini. Valja istaći da je štokavština u dvije etape utjecala

⁸⁰ Isto, str. 302.

⁸¹ Isto, str. 864.

na hajmaški govor. Prvi se utjecaj dogodio još prije preseljenja u Mađarsku, jer su predci Hajmašana živjeli na području čakavsko-štokavskih prepletanja. Drugi se utjecaj dogodio nakon napuštanja kraja iz kojega potječu, a to je područje između Ogulina i Otočca. Taj se drugi utjecaj manifestirao na leksičkoj razini, a možda je bio i inojezični, a ne samo inonarječni.

LITERATURA

- Ivić, Pavle: Prilog rekonstrukciji predmigracione dijalekatske slike srpskohrvatske jezičke oblasti, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, knj. 4.-5., Novi Sad, 1961.-62., str. 117-130.
- Kranjčević, Milan: *Ričnik gacke čakāvšćine. Kōnpoljski divān*, Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke, Grafrade, Rijeka, 2004.
- Krpan, Stjepan: Od Ogulina do Dombovara, *Hrvatski kalendar 1993*, ur. Mijo Karagić, Budimpešta, 1993., str. 44-48.
- Lisac, Josip: Glasovi srednjočakavskoga dijalekta, *Čakavska rič*, god. XXX., br. 1.-2., Split, 2002., br. 79-90.
- Perušić, Marinko: Rječnik čakavskoga narječja sela Mihaljevići kraj Oštarija, *Čakavska rič*, god. XXI., br. 1., Split, 1993., str. 73-90.
- Skok, Petar: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb, knj. 1., 1971.; knj. 2., 1972.; knj. 3., 1973.
- Strohal, Rudolf: Današnje oštarijsko narječje, *Rad JAZU*, knj. 180., Zagreb, 1910., str. 1-57.
- Vulić, Sanja: Govor Zagorja kod Ogulina - susretište triju narječja, u knjizi: Antun Luketić, *Zagorje kod Ogulina*, Zagorje, 1994., str. 46-48.
- Vulić, Sanja: Iz gradišćanskohrvatske sinonimije, *Riječ 2*, Rijeka 1996., str. 89-96. (isto u *Pannonisches Jahrbuch 1997*, Literas – Verlag Wien, Güttenbach / Pinkovac 1997., str. 396-402).
- Vulić, Sanja: Oštarska čakavica, u: *Oštarije*, ur. Nikola Gračanin, Oštarije, 2002., str. 104-116.
- Vulić, Sanja: Govor Oštarija kod Ogulina u odnosu prema gradišćanskohrvatskim govorima, *Panonski ljetopis 2003*, ur. Robert Hajszan, Pinkovac / Güttenbach, 2003., str. 428-439.
- Vulić, Sanja: Modruški govor u okviru govora s čakavskom osnovicom u kontinentalnoj Hrvatskoj, *Modruš*, god. I., br. 1., Modruš, 6. lipnja 2004., str. 19-21.

THE SPEECH OF HAJMAS IN HUNGARY

Summary

A group of Croatians from central Croatia emigrated to Hungary, north of the town of Pečuh, near Dombovar, at the beginning of the 18th century, i.e. in 1715. They settled in the villages Mágoacs, Nagyhajmás and Bikal. The speech of these Croats had a Chakavian basis, with more or less influences of other vernaculars. They are based on the Ikavian-Ekavian dialect of the Chakavian vernacular although they do not use the interrogative-relative pronoun *ča*. The nowadays local speeches of Mágoacs and Bikal cannot be researched as the speakers of the Croatian language have deceased, and their descendants are fully Magyarised. Only one inhabitant of Hajmás speaks the Croatian language, the 80-year-old Josip Kasonjić. In July 2004 I was fortunate to speak to Josip Kasonjić at his home in Hajmás. On the basis of this conversation I concluded that the Hajmás speech is basically Chakavian, with some Kajkavian and more Štokavian characteristics adopted before the immigration. Only later it underwent Štokavian influence, maybe even from other languages, especially on the lexical level. In brief, on the basis of the speech of the last Croat in Hajmás, and the comparison of this speech to Chakavian dialects of the Ogulin-Modruška valley and the Gacka valley, it can be determined that the people of Hajmás originated from the territory between Ogulin and Otočac and on their way to Hajmás they came into contact with some other Štokavian speeches from which they adopted certain Balkan Turkisms.

LA PARLATA DI HAJMAS IN UNGHERIA

Riassunto

In Ungheria, a nord della città di Pečuh, e nei pressi di Dombovar, ai primi del XVIII secolo, precisamente nell'anno 1715, migrò un gruppo di Croati della Croazia centrale. Si stabilirono nei paesi di Mágoacs, Nagyhajmás e Bikal. Le parlate di questi Croati avevano base ciacava, con maggiori o minori influenze di altri dialetti. Basate sul dialetto icavo-ecavo dell'idioma ciacavo, pur non facendo uso del pronome interrogativo-relativo *ča*. Oggi non è più possibile svolgere ricerche sulle parlate locali di Mágoacs e Bikal essendo scomparsi i parlanti di lingua croata, e i loro discendenti completamente ungarizzati. Parla in croato un solo abitante di Hajmás, l'ottantenne Josip Kasonjić. Nel luglio 2004 ho avuto la fortuna di parlare a lungo con Josip Kasonjić nella sua casa a Hajmás. In base a tale conversazione ho concluso che la parlata di Hajmás è fondamentalmente ciacava, con un po' di caicavo e ancor più caratteristiche stocave accolte già prima della migrazione, e che in un secondo tempo, specie a livello lessicale, ha subito una notevole influenza stocava, forse anche straniera. In breve, in base alla conversazione con l'ultimo Croato a Hajmás, e al confronto di questa parlata con le parlate ciacave nella Vallata di Ogulin e Modruško e nella Valle della Gacka, si può affermare con certezza che gli abitanti di Hajmás erano originari della zona tra Ogulin e Otočac e che i loro predecessori, nel viaggio verso Hajmás, giunsero a contatto anche con alcune altre parlate stocave dalle quali presero alcuni turcismi balcanici.

Podaci o autoru:

Dr. sc. Sanja Vulić suradnica je na projektu Istraživanje hrvatskih dijalekata, kojega je voditelj akademik Milan Moguš. Kućna adresa Lastovska 11, 10000 Zagreb, tel. 01-61-58-046, e-mail sanja.vulic@zg.t-com.hr